

Denk **Wijzer**

Thema: Samenleving in verandering

De worsteling van de vakbonden

De moord op de politiek

Sociale zekerheid in de overgang

*De gekozen burgemeester
in een dual landschap*

5

JAARGANG 2

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

 ChristenUnie

DenkWijzer

studieblad van de ChristenUnie
jaargang 2, nummer 5, december 2002

Oplage: 3100

ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan overige geïnteresseerden.

U kunt abonnee worden van *DenkWijzer* voor € 14,- per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 9,50). Voor een klein bedrag extra bent u echter al donateur van het Wetenschappelijk Instituut (€ 26,- per jaar, jongeren € 14,-). U krijgt daarvoor naast vijf nummers van *DenkWijzer* ook ongeveer vijf boekjes/boeken en informatie over congressen, activiteiten e.d. Voor niet-abonnees en niet-donateurs kosten losse nummers van *DenkWijzer* € 3,- per stuk (excl. verzendkosten). Deze nieuwe prijzen gelden vanaf 1-1-2003.

DenkWijzer verschijnt op de eerste zaterdag van februari, april, juni, oktober en december
**Deadline kopij volgende nummer:
2 januari 2003**

Redactie:

J.P. de Vries (hoofdredacteur), Henk Visser, Roel Kuiper, Reinier Koppelaar, Marco Boers en Erik van Dijk (eindredacteur).

Vormgeving:

Douglas Design, www.douglasdesign.nl

Druk:

Drukkerij de Bunschoter b.v., Bunschoten
Tel.: 033-2997999, info@bunschoter.nl

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

www.wi.christenunie.nl

www.bestuurders.christenunie.nl

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Wilt u daarvoor eerst even contact met ons opnemen?

Copyright ChristenUnie 2002

Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

Democratie vanwege de zondeval

Door J.P. de Vries, hoofdredacteur

Op het congres van ons Wetenschappelijk Instituut over het concept-rapport Dienstbare overheid werd een opmerking gemaakt, die mij aan het denken zette: Democratie is nodig vanwege de zondeval.

We kennen de uitdrukking uit artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis dat de overheid er is "om de verdorvenheid van het menselijk geslacht". Sinds de zondeval kan de samenleving van de mensen niet meer functioneren zonder een overheid die zo nodig dwingende macht kan uitoefenen. We erkennen dat zij die bevoegdheid van God gekregen heeft en niet ten gevolge van een maatschappelijk contract tussen mensen. Vanuit die gedachte zijn gereformeerden soms huiverig om de bevoegdheden van die overheden te laten inperken door ook bevoegdheden aan volksvertegenwoordigingen toe te kennen.

Toch zit er een diepe waarheid in die opmerking op dat congres. Want niet alleen de onderdanen zijn zondige mensen, geneigd tot het kwaad als dat in hun belang lijkt, maar dat geldt evenzeer voor de personen die met overheidsmacht bekleed worden. Macht is op zichzelf een noodzakelijk instrument om alles in de samenleving behoorlijk te laten verlopen, maar macht in handen van zondige mensen is ook gevaarlijk. Het is verleidelijk die macht niet te gebruiken voor het welzijn van de burgers, zoals Gods bedoeling is, maar ten eigen bate. De geschiedenis en ook het heden zit vol voorbeelden, tot welke slechte toestanden dit leidt: dictators met miljoenen op buitenlandse bankrekeningen, terwijl het land niet wordt ontwikkeld en het volk in grote armoede leeft. Of een sterk leger dat vooral tot taak heeft de positie van de machthebber tegen mogelijke binnenlandse tegenstand te beschermen. Daarom is het nodig dat de staat zo wordt ingericht dat machthebbers voor zulke praktijken zo min mogelijk de kans krijgen. Een middel daartoe is de macht te leggen bij een college in plaats van bij één persoon. In een college bestaat onderlinge sociale controle, waardoor het moeilijker is samen tot verkeerde praktijken te besluiten. Om die

reden is het goed dat wij in ons land altijd colleges kiezen en nooit één persoon die bepaalde bevoegdheden kan uitoefenen. Om die reden past de rechtstreeks gekozen burgemeester niet in ons staatsbestel. Wie eenmaal burgemeester is, kan zijn macht gebruiken voor het verlenen van gunsten en zo langs oneerlijke weg kiezers winnen. Een tweede middel is de openbaarheid. Die maakt controle door de media mogelijk en ook controle door een instantie als de Rekenkamer. Die ziet erop toe dat publiek geld niet voor persoonlijke doeleinden wordt gebruikt en brengt daar publiek rapport over uit. Een derde middel is het afleggen van publieke verantwoording aan een in vrijheid gekozen volksvertegenwoordiging en het zich binden aan het oordeel van die vertegenwoordiging, wanneer nieuwe wetten moeten worden uitgevaardigd. Helaas geldt ook hier weer voor, dat ook dit middel in handen van zondige mensen ligt. Een meerderheidsuitspraak van de volksvertegenwoordiging is geen garantie voor de hoogste wijsheid. Die is enkel in het Woord van God te vinden en hoe meer dat gezag heeft in de samenleving, hoe beter de democratie zal functioneren. Daarbij hoort ook dat de meerderheid de essentiële rechten en vrijheden van minderheden respecteert. Dit alles vatten we samen onder de term 'goed bestuur'. Het is terecht dat de Nederlandse regering dit hanteert als een zwaarwegend criterium bij de toekenning van ontwikkelingshulp. Internationale vergelijking leert dat landen met zulk bestuur zich veel beter ontwikkelen – en dus ontwikkelingsgeld daar ook meer vrucht afwerpt – dan landen waar dit ontbreekt. Daarom mag de ChristenUnie vrijmoedig aandringen op goed bestuur, in eigen land en elders in de wereld, met als kenmerken collegialiteit, openbaarheid en democratische verantwoording. Dat bepaalt de overheden bij hun plicht en beschermt het volk.

*‘De vreze des
HEREN is het begin
der wijsheid en het
kennen van de
Hoogheilige is
verstand’*

(Spreeken 9 vers 10)

Samenleving in verandering

Door Erik van Dijk, eindredacteur

“De mens is geschapen als een sociaal wezen, die zijn of haar gaven in en met het oog op de gemeenschap ontplooit. De mens wordt opgeroepen verantwoordelijkheid te dragen voor de naaste en voor de schepping. De overheid heeft hierin een verantwoordelijkheid, maar de burgers in hun verbanden evengoed. Samen kunnen zij bouwen aan een dienstbare samenleving.”

Roel Kuiper in ‘Dienstbare samenleving. Basiswaarde van de christelijke politiek’, Amersfoort 2001, p. 96.

WegWijzer bij het thema

*Interview met Jan Westert
en Jan Peter van den Toren
over vakbonden en andere
maatschappelijke orga-
nisaties*

4

*Studie door Cors Visser
over de neiging van de
politiek, ook van de
ChristenUnie, om te
gaan navelstaren*

8

*Studie door Roel Kuiper
over de moord op de
politiek*

12

*Studie door Pieter Fluit
over de sociale zekerheid
in de overgang*

16

*Studie door burgemeester
Visser over de toenemende
roep om een gekozen
burgervader*

22

*Recensies van de (auto)-
biografieën van de anti-
revolutionairen Aantjes
en Verbrugh*

26

*Verder aandacht voor
het thema in o.a.
Accent en Lokaliteiten*

Zowel overheid als maatschappelijke organisaties zijn de laatste tijd hevig op zoek naar hun nieuwe rol. Er wordt gesproken over de nieuwe overheid, over oude en nieuwe politiek, over de kloof tussen politiek en burger.

Ook maatschappelijke organisaties zijn zich aan het heroriënteren. In de afgelopen jaren zijn zij steeds professioneler geworden, zijn soms opgeslokt door de poldercultuur, maar hebben daarbij het contact met de leden verloren.

Veel instituten van weleer zoals vakbonden en politieke partijen zien hun ledentallen teruglopen. Sommigen staan op het randje van de financiële afgrond.

En dwars daar doorheen dwarrelt een debat over waarden en normen en over nieuwe burgerschapszin, dat maar moeizaam wil landen of concreet wil worden.

In zijn tweeluik ‘Dienstbare samenleving’ en ‘Dienstbare overheid’¹ heeft Roel Kuiper geprobeerd het denken van de ChristenUnie over de rol van de overheid, de burgers en de verbanden waarin ze georganiseerd zijn, uiteen te zetten en verder uit te werken. Een uitstekende basis om als partij op verder te bouwen.

Ook in dit nummer van DenkWijzer worden enkele probleem- en oplossingsverkenningen gedaan. In het ThemaInterview draait het in de eerste plaats om de vakbonden, maar zeker ook om maatschappelijke organisaties in het algemeen en identiteitsorganisaties in het bijzonder. Daar wordt gejongleerd met de verschillende mogelijke rollen: belangenbehartiger, dienst-

verlener, vertegenwoordiger, coach of leider.

In de eerste ThemaStudie gaat Cors Visser nog eens dieper in op het aloude begrip ‘sovereiniteit in eigen kring’ of moderner: ‘onderscheiden verantwoordelijkheden’. Waarom belijdt de ChristenUnie dit principe, maar is het in de praktijk zo moeilijk om dit handen en voeten te geven?

Roel Kuiper blikt achterom, naar wat er in de afgelopen maanden en jaren nu eigenlijk gebeurd is in de Nederlandse politiek. In zijn analyse van de ‘moord’ op de politiek komt hij tot een plaatsbepaling voor de christelijke politiek.

Pieter Fluit, advocaat en gepromoveerd op sociale verzekeringen, neemt de recente, ingrijpende veranderingen in de uitvoering van de sociale zekerheid kritisch onder de loep. De rol van het ministerie van Sociale Zaken is volgens hem veel te groot.

Voor de bezinning op de toekomst van het lokale bestuur heeft burgemeester Visser nog eens gestudeerd op de toenemende roep om een gekozen burgemeester. Bezint eer gij begint. De recensies mogen er in dit nummer van DenkWijzer ook wezen: twee uitgebreide besprekingen van twee (auto)biografieën van twee boeiende oud-politici!

En uiteraard weer een serie boeiende columns en korte artikelen.

Veel leesgenoegen toegewenst!

Kijk voor een complete inhoudsopgave op de achterkant (p.32)

¹ De concept-versie is besproken op het congres van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie op 16 november j.l. De definitieve publicatie verschijnt begin 2003.

Dienstverlener, belangenbehartiger of leider?

Over maatschappelijke organisaties in het algemeen en vakbonden in het bijzonder

Door Erik van Dijk

In de erudiete ambiance van de bibliotheek van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie sprak ik met twee doorgewinterde denkers uit het sociaal-economische veld: Jan Westert, algemeen secretaris van het GMV (Gereformeerd Maatschappelijk Verbond), en Jan Peter van den Toren, sinds 2001 consultant bij adviesbureau Berenschot, daarvoor strategisch adviseur bij het CNV (Christelijk-Nationaal Vakverbond) en van 1997 van 2002 tevens bijzonder hoogleraar arbeidsverhoudingen aan de Universiteit van Amsterdam.

Waar staan de vakbonden op dit moment?

Jan Westert: De vakbonden worstelen allemaal met het oude collectieve gedachtegoed. Zij hebben te maken met werknemers die in toenemende mate individualistisch en mondig zijn. Werknemers herkennen zich steeds minder in de vakbondsbestuurder die op het zeepkistje staat, de meute toespreekt en namens alle werknemers CAO's afsluit.

De vakbonden zijn zich aan het oriënteren op hun rol. Aan de ene kant zijn zij nog heel veel gericht op de collectieve processen, aan de andere kant zijn zij steeds meer de individuele belangen van de werknemer gaan behartigen en de individuele werknemer gaan ondersteunen. Het gaat steeds meer over gezondheid, stress, loopbaanbegeleiding, beroepsethiek, maatschappelijk verantwoord ondernemen e.d.

Ook het GMV is bezig met het nader vorm geven aan de individuele betrokkenheid, bezinning en ondersteuning. Wij zijn per definitie al niet de vakbond die macht kan

uitoefenen namens grote collectieven. Wij moeten het toch vooral hebben van het beïnvloeden via de individuele werknemer. Dat was onze kracht en is in deze tijd heel boeiend om uit te werken.

Jan Peter van den Toren: Het is aardig als je het huidige cursusaanbod van vakbonden vergelijkt met dat van tien jaar geleden. Toen ging het over de inrichting van de sociale zekerheid, het stelsel van loonvorming en bij de christelijke vakbonden ook nog over christelijk-sociaal denken. Tegenwoordig gaat het over vergadertechnieken, competenties, zingeving in het werk en het combineren van arbeid en zorg. Allemaal toegesneden op de individuele werknemer.

Wat is nu precies het probleem?

Jan Westert: De vakbonden hebben op twee niveaus een probleem. Al die overlegstructuren op hoog niveau, zoals bijvoorbeeld in de SER, welke werknemer heeft daar nog iets mee en welke werknemer vertegenwoordigt je daar? Aan de andere kant: in een land waar de relatie tussen individu en overheid opnieuw vormgegeven moet worden, heb je die bufferfunctie van georganiseerde groepen burgers, van organisaties heel hard nodig. Die organisaties zijn alleen op een zó grote afstand gekomen en zó geprofessionaliseerd, dat vakbondsleden nog maar weinig het gevoel hebben dat de mensen die op dat hoge niveau voor hen bezig zijn, ook naast hen in de modder staan.

Dat blijft een lastige kwestie in een tijd waarin instituties en dit soort overlegprocessen niet erg gewaardeerd zijn. Dat betekent, dat je toch weer naar die werkvloer terug moet en met de mensen daar moet praten. Je vertegenwoordigt mensen met het oog op een breder maatschappelijk belang, maar op het moment dat je dat onvoldoende laat voelen aan de basis, blijft het een what's in it for me-discussie met je leden. Op dat punt zouden organisaties zich moeten herijken.

Jan Westert

Jan Peter van den Toren: Het is belangrijk om drie dingen goed te onderscheiden. Ten eerste is er de politieke wind die waait en die meer of minder gunstig kan zijn voor de rol van de sociale partners. Ten tweede zijn er de meer langlopende sociaal-culturele ontwikkelingen. Burgers zijn bijvoorbeeld lastiger dan in het verleden ertoe te verleiden zich aan te sluiten bij organisaties. Het is niet meer vanzelfsprekendheid dat je lid bent van een organisatie die bij je achtergrond past. De derde ontwikkeling die van belang is, is ook structureel. In het verleden was het werk van de meeste mensen vrij gemakkelijk in een aantal homogene groepen in te delen. Je had bankemployés, bouwvakkers, metaalarbeiders e.d., voor wie het handig en aantrekkelijk was om met elkaar een aantal dingen voor elkaar te krijgen, zoals collectieve arbeidsvoorwaarden. Je ziet nu dat het werk van werknemers meer en meer van elkaar verschilt. Werkgevers zijn er ook meer op uit het werk aan te laten sluiten bij de competenties van de individuele werknemer en maken ook in toenemende mate afspraken met die individuele werknemer. De consequentie is dat werknemers hun belangrijkste afspraken zelf al maken met hun eigen werkgever. Die afspraken zijn voor een deel van invloed op het salaris (dat is vaak al meer dan die drie procent uit het CAO-overleg). Die afspraken zijn ook van invloed op de loopbaanontwikkeling. Die verschuivingen in de organisatie van het werk maken de werknemer niet perse individualistischer, maar maken het voor vakbonden wel lastiger om collectieve afspraken te maken.

Jan Westert: Je zou kunnen zeggen: de oude vakbondsbestuurder die op een zeepkistje de troepen toesprak, moet meer een coachende en faciliterende rol voor de werknemer gaan vervullen.

Jan Peter van den Toren: Nu word ik wel huiverig, want het is maar de vraag of de vakbeweging kan waarmaken wat al die werknemers vragen. Die vakbondsbestuurder die vroeger op een zeepkistje een hele groep toesprak, moet er toch niet aan denken dat hij al die werknemers één voor één op zijn spreekuur krijgt. Ik denk dat je slechts voor een deel van je achterban individuele ondersteuning kunt bieden. Voor een groter deel van de achterban ben je niet meer en niet minder dan één van de vele maatschappelijke organisaties waar ze lid van zijn, met wie ze zich kennelijk willen afficheren en waarvan het blad één van de vele bladen in de krantenbak is.

Jan Westert: Je ziet inderdaad dat de individuele dienstverlening een zodanig beslag legt op de vakbond, dat wat binnenkomt aan contributies, er helemaal door wordt 'opgegeten'. Het pakket aan individuele dienstverlening kun je niet eindeloos uitbreiden op basis van solidariteit.

Jan Peter van den Toren

Jan Peter van den Toren: Ik maak me er bovendien wel eens zorgen over, dat vakbonden zo gedwongen worden mee te werken aan de juridisering van de samenleving. Op het ene moment sluiten ze samen met werkgevers een regeling af, in het besef dat ze elkaar voor de uitwerking moeten vertrouwen. Een paar maanden later moet de vakbond een lid helpen om de laatste details uit diezelfde regeling te persen.

Je zou als vakbond eigenlijk die twee dingen die je als vakbond nu in de standaardcontributie combineert, uit elkaar moeten halen. Voor dat deel van de achterban dat in wezen voor z'n eigen zaak op kan komen, maar behoefte heeft zich maatschappelijk te associëren met een organisatie, zou je een veel goedkoper steunlidmaatschap aan kunnen bieden.

Dan worden vakbonden een soort ANWB, waar je naast een basispakket kunt kiezen uit verschillende uitbreidingspakketten.

Jan Peter van den Toren: Vakbonden schuiven op naar de rol van maatschappelijke organisatie en komen meer terecht in het rijtje van Amnesty, Greenpeace e.d., van organisaties die een visie hebben op de inrichting van de samenleving en die wat te melden hebben aan de tafel van de beslissers in de bedrijven, de branches en Den Haag. Als een vakbond in staat is om een boodschap te verkondigen namens een achterban, dan is hij een relevante speler.

Jan Westert: Ja, maar het is wel de vraag waar je dan de lijn legt tussen die maatschappelijke functie, het collectieve proces en de individuele dienstverlening. Daar ligt één van de andere spanningen. In dat collectieve stuk verwachten de werknemers dat de vakorganisa-

ties optreden, maar men is zelf geen lid en betaalt dus zelf niet aan mee aan wat er collectief wordt geregeld. Men heeft er wel profijt van. Wie moet dat collectieve stuk betalen? Als iedereen er belang bij heeft dat er een goede zakelijke partij is waarmee je afspraken maakt, dan kun je je afvragen of er niet een bijdrage van alle werknemers moet zijn.

Men is zo opgeslokt door het zoeken naar consensus, dat werknemersorganisaties de mogelijkheden hebben laten liggen om zichtbaar en met lef en leiderschap te staan voor hun werknemers.

Jan Peter van den Toren: Het is inderdaad niet eerlijk vakbondsleden contributie te laten betalen voor iets wat slechts voor één derde weer bij hen terugkomt, in de vorm van persoonlijke ondersteuning. Een ander derde deel besteden vakbonden aan het afsluiten van CAO's voor alle werknemers in de bedrijfstakken. Het laatste derde deel is ervoor om in de SER en op andere plekken mee te denken over de inrichting van de samenleving. Over het anders financieren van de laatste twee derde delen zou te praten moeten zijn. Ik zou er wel voor zijn als bijvoorbeeld – gelegitimeerd door de overheid – via CAO's iets aan de werknemersorganisaties terugbetaald zou worden.

Daarmee wordt het poldermodel dan deels collectief gefinancierd. Hoe staat het eigenlijk met dat poldermodel?

Jan Westert: Wij kunnen niet zonder het poldermodel, want anders krijgen we een Angelsaksisch model. Als ik ergens een hekel aan heb gekregen, dan is het aan dat model, waar de aandeelhoudersbelangen altijd voorop gaan, waar niet overlegd wordt, waar niet breder wordt gekeken. Nederland heeft een waardevolle traditie van een overlegeconomie, waarin gestreefd wordt naar consensus. Dat moeten we vasthouden, al zitten er ook best nadelen aan.

Jan Peter van den Toren: Een jaar of vijf geleden zag het er heel slecht uit voor het poldermodel. Toen stond het van alle kanten onder kritiek. Het model is toen vooral gered door de buitenlandse waardering voor de manier waarop in Nederland zaken geregeld worden. Sindsdien wordt het model geaccepteerd, niet omdat men een groot geloof heeft in al dat gezamenlijk overleg, maar omdat het resultaten oplevert.

In de wetenschappelijke wereld heeft men intussen een veel zakelijker analyse kunnen maken van wat het poldermodel is en waarom het goed functioneert. Maar de houdbaarheid van die steun op basis van economische prestaties en wetenschappelijke analyse is ook niet

onbeperkt.

Bij de laatste kabinetsformatie is het poldermodel redelijk gered, maar het had ook anders kunnen lopen. Dat kwam door de LPF-kritiek op de achterkamertjespolitiek. Hoewel niet ondersteund door veel kennis van zaken, wist deze kritiek toch een bepaald gevoel in de samenleving aan te boren. Het CDA heeft nog wel een inhoudelijke, ideologische visie op het maatschappelijk middenveld. De VVD gaat er uiterst pragmatisch mee om.

Jan Westert: Aan de vakbondskant is er de laatste tijd de neiging om te polariseren, omdat ze zich moeten profileren naar hun achterban toe. Aan de ondernemerskant moet alles sneller en flitsender, dus zij hebben ook behoefte om dit proces te minimaliseren.

Als het weer wat minder gaat, gaan we wel weer met elkaar in debat, dan hebben we elkaar weer nodig. De overlegcultuur die er vanouds is, moet niet overboord gegooid worden omdat het woord 'poldermodel' een beetje ranzig is geworden en in de achterkamertjes is beland.

Jan Peter van den Toren: Ik zie een valkuil waar zowel werkgevers als werknemers voor een deel ingestapt zijn. Men is zo opgeslokt door het zoeken naar consensus, dat werknemersorganisaties de mogelijkheden hebben laten liggen om zichtbaar en met lef en leiderschap te staan voor hun werknemers. Men had wel wat alerter mogen zijn op wat werknemers werkelijk bezighoudt. Een goed voorbeeld zijn de stakingen in de zuivelfabrieken dit voorjaar. Voor de buitenwereld leken de acties te gaan over drie of drie-en-een-kwart procent loonsverhoging. Maar het ging er eigenlijk om dat de werknemers na al die jaren van reorganisaties eindelijk wel eens wat serieuzer behandeld wilden worden en niet de laatste wilden zijn in de rij na de aandeelhouders, die winst uitgekeerd willen hebben, en na de consumenten, die vooral goedkope zuivel willen hebben.

Jan Westert: Vakbonden zouden hun maatschappelijke rol beter kunnen vervullen.

Bij zo'n SER-akkoord over de WAO gaat het alleen maar over centjes en procentjes, maar niet over het grote verhaal van het voorkomen van arbeidsongeschiktheid of het reïntegreren met een goed plan van aanpak. Dat brengen wij veel te weinig naar voren als vakorganisaties. Daar hebben we te weinig oog voor, terwijl dat die andere belangen overstijgt.

We hebben het al veel gehad over de vakbonden, maar hoe staat het met het hele maatschappelijk middenveld en specifiek de identiteitsorganisaties?

Jan Westert: Het maatschappelijk middenveld heeft volop kansen. Dat geldt ook voor identiteitsorganisaties, als hun identiteit maar geen gevel-identiteit is.

Jan Peter van den Toren: Wat ik bij VNO-NCW en allerlei aangesloten brancheorganisaties heb gezien, is dat christelijke organisaties onderdeel zijn geworden van algemene organisaties, vanuit de gedachte dat een vereniging alleen algemene, collectieve belangenbehartiging en dienstverlening moet bieden. Maar men merkt nu dat die analyse niet opging. Bij VNO-NCW is men nu blij dat men regionale NCW-verenigingen heeft, waar leden elkaar kunnen ontmoeten en inspiratie kunnen opdoen. De vakbeweging is gelukkig niet zo ver gegaan. Daar heeft men onderkend, dat samengaan geen oplossing zou bieden. Daar heb je nog wel identiteitsgebonden organisaties. Wel hadden sommige bonden de afgelopen jaren een zekere huiver om zichzelf te laten kennen als een organisatie die ergens voor staat, die een identiteit heeft. Uit onderzoek blijkt echter, dat het juist de gemeenschappelijke identiteit is wat uiteindelijk leden bindt.

Vakbonden zouden hun maatschappelijke rol beter kunnen vervullen.

Jan Westert: Als ik bijvoorbeeld kijk naar onze managersnetwerken, dan komen mensen daar met name naartoe om vanuit hun christen-zijn na te denken over identiteit, integriteit en ethiek. Men wil juist praten over wat zij in hun bedrijf en brancheorganisatie missen. Ze ontmoeten dan collega's die hun taal verstaan en hen kunnen opscherpen.

Zowel de overheid als maatschappelijke organisaties zijn zich de afgelopen jaren steeds meer als dienstverlener gaan opstellen. Hoever ga je daarin mee?

Jan Westert: Mensen zijn berekenender geworden en organisaties hebben hun producten daarop aangepast. Je hebt meer een consumenten-relatie gekregen dan een lid-relatie. Dat is op zichzelf een te dunne relatie om een maatschappelijke organisatie in stand te houden. Je moet meer zijn dan alleen een dienstverlener, anders ga je kapot. Het vertegenwoordigende, lerende, leidinggevende en coachende aspect zal meer terug moeten komen.

Jan Peter van den Toren: Ik ben nieuwsgierig hoe de calculerende burger, die in de afgelopen jaren is opgekomen, zich verder ontwikkelt. Het loopt nu tegen een grens aan. De overheid laat ook weer meer zien wat zij van burgers verwacht. In Nederland willen we elkaar weer aan een aantal basiswaarden houden. Het zou niet fraai zijn als alleen de overheid dit oppakt.

Jan Westert: Het kan inderdaad niet vanuit de overheid alleen komen, het moet ook vanuit de samenleving zelf komen. Daar hebben de maatschappelijke organisaties iets laten liggen. Zij moeten weer thema's op de agenda zetten.

Jan Peter van den Toren: Zij moeten weer ergens voor durven te staan. Leiderschap tonen.

Jan Westert: Het gaat om waarden, plichten, burgerschap, verantwoordelijkheid. Je moet dat vervolgens ook concreet kunnen maken en tegen elkaar kunnen zeggen wat wel en niet normaal is. De overheid heeft een eigen verantwoordelijkheid. Maatschappelijke organisaties ook. Gezinnen, scholen e.d. ook. Het samenspel in de samenleving zou wel wat interactiever kunnen.

Als er weer aandacht voor waarden en normen is en een rol is weggelegd voor identiteitsorganisaties, hebben ChristenUnie en GMV en CDA en CNV elkaar dan ook weer meer nodig?

Jan Westert: Ja, je hebt platforms nodig waar gelijkgestemde organisaties elkaar ontmoeten, waar ze met elkaar in debat gaan, waar ze thema's bespreken, elkaar bevragen. We doen dat te weinig en te weinig fundamenteel.

Zo zouden het GMV en de ChristenUnie in debat kunnen gaan over wat christelijk-sociaal nu precies inhoudt. Het Christelijk Sociaal Congres, waar het GMV bij betrokken is, is overigens ook zo'n platform voor identiteitsorganisaties.

Jan Peter van den Toren: Het is ook wel spannend, dat een groot deel van Nederland een beroep doet op het brede veld van christelijke organisaties - bijna in de zin van 'kom over en help ons' - voor een bijdrage aan de waarden en normen in deze samenleving. Die christelijke organisaties moeten dan wel bereid en in staat zijn om dat wat zij te bieden hebben, in te brengen in gesprekken met anderen die een geseclariseerde benadering van zingeving hebben.

De christelijk-sociale beweging moet bovendien niet vergeten maatschappijkritiek te leveren, bijvoorbeeld op het gebied van welvaartsgroei, consumentisme of individualisme.

Er is meer debat nodig, niet alleen over acute problemen, maar ook over een visie voor de inrichting van de samenleving.

Maatschappelijke organisaties zijn nu aan zet. Zij waren onnodig terughoudend. Zij hebben wat in de luwte geleefd. Zij moeten nu hun verantwoordelijkheid oppakken, ook in het stimuleren van burgers om hun verantwoordelijkheid op te pakken.

Politiek navelstaren

ChristenUnie, Haagse stolp en eigen verantwoordelijkheid van de samenleving

Door Cors Visser, medewerker Wetenschappelijk Instituut

Politiek heeft een nare eigenschap. Het is vaak nogal eenzijdig. Politiek houdt zich bezig met wat de overheid moet doen en op welke manier. De samenleving wordt als het ware van bovenaf bekeken en dus is het risico groot, dat de samenleving ook eenzijdig van boven bestuurd wordt. Daar zijn burgers zich vaak wel van bewust, maar de politiek veel minder. Tekenend is bijvoorbeeld dat leden van een partij altijd 'rechtser' zijn dan het partijkader. Dat geldt zowel voor de SP als de VVD. En ook voor de ChristenUnie.¹

De ChristenUnie staat in een politieke traditie die veel aandacht heeft voor de verantwoordelijkheden van burgers en maatschappelijke organisaties. De grote vraag is alleen: hoe vertaalt die aandacht zich in beleid. Zeker in een tijd waarin velen vragen om een sterke overheid die doortastend optreedt - bijvoorbeeld op het gebied van veiligheid - en sommigen roepen dat de ChristenUnie te links is², is het nodig expliciet aandacht te hebben voor de verantwoordelijkheden in de samenleving. In dit artikel wil ik aangeven waar de ChristenUnie nu staat, gelet op het verkiezingsprogramma en de publicaties van de afgelopen jaren, en vanuit welk gedachtegoed dat voortkomt. Daarnaast komt het CDA onder Balkenende aan bod en sluit ik af met een aanzet hoe de ChristenUnie kan omgaan met de verantwoordelijkheid van de samenleving.

Soevereiniteit in eigen kring

Zowel in de RPF als het GPV is het principe van 'soevereiniteit in eigen kring' gebruikt. Dit principe - door Abraham Kuyper ontwikkeld - gaat uit van verschillende verbanden of kringen in de samenleving. Ieder verband heeft zijn eigen verantwoordelijkheid en eigen vrijheid om binnen de kring gezag uit te oefenen. Kringen hebben geen gezag over andere kringen.

Om hier meteen een misverstand uit de weg te ruimen: er ligt hier geen groot verschil tussen GPV en RPF. Bij de GPV was het met name Verbrugh die erg kritisch was over deze gedachten van Kuyper. Verbrugh pleitte voor het centraal stellen van de eer van God. Een christelijke staat moest het doel zijn.³ In soortgelijke bewoordingen liet ook de RPF-er Kadijk zich uit.⁴ Aan de ander kant had Veling (GPV) meer waardering voor Kuyper. Evenals Rouvoet (RPF) legde hij de nadruk op het nastreven van de publieke gerechtigheid. Bij beiden kwam die gedachte nadrukkelijk voort uit de ideeën dat er in de samenleving verschillende verbanden zijn met ieder eigen verantwoordelijkheden.⁵ De overheid mag niet zomaar in

een ander verband ingrijpen. Daaraan moeten zwaarwegende motieven ten grondslag liggen.

Waar het om gaat is dat in een christelijk-staatkundige overheidsvisie de rol van de overheid altijd beperkt is. Op grond van het principe van onderscheiden verantwoordelijkheden lijkt het haast onmogelijk, dat de ChristenUnie een linkse politiek zou voeren, een politiek die veel zaken in handen van de staat legt. Waarom krijgt ze dan toch vaak het verwijt links te zijn? Dat wordt onder meer veroorzaakt door de grote aandacht die de christelijke politiek heeft voor de taken van de overheid. Hier zijn boeken over vol geschreven.

In de visie van de ChristenUnie zijn een aantal taken van de overheid te onderscheiden: ze geeft richting aan de samenleving door aan te geven wat goed en niet goed is (deels door wetgeving), ze geeft ruimte en kansen aan mensen om zich te ontplooiën, ze komt op voor de zwakke in de samenleving en ze zorgt voor regelgeving op het publieke terrein en handhaaft deze.⁶ Zeker het richting geven en het opkomen voor de zwakke kunnen op gespannen voet staan met de onderscheiden verantwoordelijkheden. Bijvoorbeeld bij het ingrijpen in een gezin. In het geval van mishandeling is ingrijpen terecht, maar wat als ouders gewoon niet zo goed kunnen opvoeden? Of een meer actueel voorbeeld. Houdt onderscheiden verantwoordelijkheden in dat bij voetbalwedstrijden geen politie aanwezig hoeft te zijn, maar dat de clubs zelf maar de veiligheid van supporters en spelers moeten garanderen?

Één van de taken is het geven van ruimte aan burgers en maatschappelijke verbanden, maar de overige drie zijn meer gericht op activiteiten van de overheid zelf. En daarin schuilt het gevaar van het navelstaren: de nadruk ligt teveel op het overheidsoptreden. Problemen die men signaleert, wil men dan meteen aanpakken. Denk aan wachtlijsten, onderwijs, armoede over de grens, milieu-problemen. Kuiper zegt het in *Dienstbare overheid* zo: "de overheid lijkt wel een grote stofzuiger van de samen-

leving: wat de mensen laten liggen moet de overheid opruimen.” En als de overheid dat een tijdje vol blijft houden, gaan de burgers verwachten dat de overheid er is voor ál hun problemen.

Nu is het natuurlijk niet zo dat de overheid niets aan de wachtlijsten of het onderwijs zou moeten doen, maar hier liggen ook duidelijk verantwoordelijkheden van burgers. Daarom is het goed dat bij het wetenschappelijk bureau van het GPV een publicatie verscheen over burgerschap, *De burger in beeld*⁷ en vorig jaar bij het wetenschappelijk instituut van de ChristenUnie de publicatie *Dienstbare samenleving*⁸, waarin nadrukkelijk de verantwoordelijkheden van burgers en maatschappelijke organisaties aan bod komt. In beide boeken beginnen de auteurs bij de samenleving zelf. Welke verantwoordelijkheden liggen bij de samenleving zelf. Dat is een invalshoek die zeker niet vergeten mag worden. Het is echter maar zeer de vraag of een dergelijke invalshoek niet te veel op zichzelf staat. Werken de ideeën uit die publicaties en de ideeën van onderscheiden verantwoordelijkheden wel genoeg door? Mijn antwoord is nee.

In veel publicaties van de wetenschappelijke instituten van GPV en RPF is aandacht voor de taak van de overheid, maar deze wordt vaak zo geformuleerd dat op het desbetreffende beleidsterrein de overheid een behoorlijk grote rol heeft. Bijvoorbeeld als het gaat om ruimtelijke ordening: “(.) betekent dit een belangrijke rol voor de

overheid. Juist bij vraagstukken rond de inrichting van de ruimte kunnen er immers allerlei conflicterende belangen aanwezig zijn”.⁹ Nu kan ik hier best een eind in meekomen, maar het gaat allemaal net iets te gemakkelijk. Conclusie van het boek is een sterk gecentraliseerde ruimtelijke ordening, met een grote planfunctie voor de overheid. In andere publicaties gaat het op een zelfde manier. In elke publicatie wordt wel erkend dat de taak van de overheid beperkt is, maar op het desbetreffende beleidsterrein is er zoveel aan de hand of moet er zoveel gebeuren, dat de overheid daar toch wel een grote bijdrage aan moet leveren.

In de politieke praktijk is de aandacht voor de ingrijpende taak van de overheid blijkens het Verkiezingsprogramma nog groter. Wie alle paragrafen leest vindt er wel iets terug van de notie van onderscheiden verantwoordelijkheden, maar uit de concrete actiepunten blijkt dat weinig. Er zijn nauwelijks beleidspunten die meer verantwoordelijkheid bij de samenleving leggen. Meer dan 90% van het voorgestelde beleid is zelfs extra regelgeving voor de overheid. Uiteraard is dit allemaal wat kort door de bocht, maar de balans lijkt enigszins zoek.

Gelukkig zijn er beleidsterreinen die hierop een uitzondering vormen. Namelijk onderwijs en gezin. Dan is de ChristenUnie erg beducht voor een grote rol van de overheid. Naar ik vrees is dat echter niet primair vanuit het idee van onderscheiden verantwoordelijkheden.

Zelfbescherming en angst lijken hier belangrijker motieven. Angst om de verworvenheden van het vorm geven aan de eigen identiteit op te moeten geven. Natuurlijk is het goed als gezinnen veel vrijheid krijgen om de opvoeding in te vullen zonder dat de overheid van alles wil regelen. En uiteraard, vrijheid van onderwijs is ook een groot goed, hoewel we dat niet moeten overdrijven. Artikel 23 van de grondwet lijkt soms rechtstreeks weggelopen te zijn uit de Tien Geboden. Maar de politiek van de ChristenUnie verliest een deel van haar geloofwaardigheid als ze alleen of met name als het gaat om onderwerpen die vormgeving van de identiteit van de eigen achterban aangaan zich zo hard verzet tegen overheidsinmenging. Dan verwordt het principe van onderscheiden verantwoordelijkheden tot belangenpolitiek.

Anders en beter?

Bij het CDA van Balkenende ligt dat wat anders. Balkenende heeft veel aandacht voor gespreide verantwoordelijkheid zoals hij dat noemt.¹⁰ Zijn boek *Anders en beter* is doordrenkt met de gedachte dat de verantwoordelijkheden bij de samenleving zelf liggen. Een van zijn hoofdstukken is zelfs getiteld: 'Het primaat van de samenleving'. Op veel terreinen pleit Balkenende voor meer verantwoordelijkheden voor de burgers en minder voor de overheid. Als het gaat om onderwijs en gezondheidszorg maakt hij dat heel concreet, bijvoorbeeld door het idee te lanceren om te beleggen in scholen en ziekenhuizen en veel meer vrijheden aan scholen te geven om zelf de inhoud en de werkvorm vast te stellen.¹¹ Daarbij gaat het dus om meer dan alleen de identiteit van zorg of onderwijs. Het lijkt een goede uitwerking van het geven van verantwoordelijkheden aan de burgers, aan de samenleving. Maar zelfs deze visie is teveel gebaseerd op het kijken vanuit de overheid. De motivatie om meer verantwoordelijkheden bij de samenleving te leggen lijkt een pragmatische. Het gaan nu niet goed en het moet anders. Gelukkig weten we uit eerdere publicaties van Balkenende dat het verleggen van verantwoordelijkheden voor een groot deel wel degelijk gefundeerd is een visie op de overheid en haar taken. Maar in de visie en zeker in de praktijk van de christen-democratie schuilt wel het gevaar van afschuiven van verantwoordelijkheden. Niet alleen uit het regeerakkoord, maar ook uit het CDA-programma blijkt dat sommige zwakke groepen er bekaaid van af komen. Bijvoorbeeld de armen over de grens, maar ook het milieu. Verantwoordelijkheden worden dan eenzijdig bij de burgers gelegd. Dat is wel een hele goedkope manier van bezuinigen.

Perspectieven

Het is belangrijk om te blijven zoeken naar wegen om de onderscheiden verantwoordelijkheden vorm te geven. Zeker voor christelijk-staatkundige politiek is dat de

manier om zorg te dragen voor een relativering van de overheidstaak. En dat is nodig. Hieronder wil ik enkele denkrichtingen ter discussie geven.

De eerste vraag die elke volksvertegenwoordiger zich moet stellen als hij stukken voor een raads-, staten- of kamervergadering krijgt is: moet ik hier als overheidsdienaar iets van vinden? Een dergelijke houding zou al veel onterechte overheidsbemoeienis kunnen tegengaan. Te gemakkelijk worden er problemen op overheidstafels gelegd - vaak door de overheid zelf - en wordt er klakkeloos van uitgegaan dat de overheid er ook iets aan moet doen.

Ruimte geven is een belangrijke overheidstaak, ruimte geven voor economische ontwikkeling, voor individuele zelfontplooiing. Dit principe gaat vóór het opkomen van de zwakke, niet in belangrijkheid, maar wel in volgorde. Ontwikkelingen moeten niet per definitie worden tegengegaan als daardoor meer mensen in de knel komen. Neem bijvoorbeeld het Europees landbouwbeleid. De eerste insteek moet niet zijn, dat het beleid veranderd moet worden, omdat daardoor meer boeren hun bedrijf moeten opgeven. Immers, de uitbreiding van de EU mag ons best wat kosten. Maar de insteek moet zijn, om met alternatieven te komen voor de boeren, het stimuleren van nieuwe producten en diensten en het maken van een sociaal plan en een omscholingsprogramma. Door van tevoren de 'zwakste' als norm te nemen, ontstaat er een verstikkend klimaat waarin nauwelijks ruimte is voor particulier initiatief. Overigens gaat bij het natuur en milieu een dergelijke redenering niet op: aangetaste natuur of aangetast milieu is nauwelijks of niet te herstellen, hoogstens te compenseren. Dus alleen nieuwe producten introduceren als ze niet teveel schade aan het milieu brengen én alle milieuschade wordt doorberekend in de prijs.

Een andere lijn is het opkomen voor gezamenlijkheid en kleinschaligheid. Juist in kleine verbanden weten en voelen mensen zich verantwoordelijk voor elkaar. Burenhulp is er meer in kleine dorpen dan in de steden. De overheid zou zich dan ook in moeten zetten om de gezamenlijkheid te bevorderen.¹² Dit roepen de ChristenUnie en haar voorgangers al jaren, maar hoe dit concreet te maken is een stuk lastiger. Wellicht iets voor de komende jaren voor de ChristenUnie om zich te bezinnen hoe gezamenlijkheid en kleinschaligheid vormgegeven kan worden.

Overtuigen

Naast het feitelijk vormgeven van verantwoordelijkheden, is ook de manier waarop dat in het huidige politiek stelsel naar voren wordt gebracht belangrijk. Christelijke politiek heeft altijd last van de beeldvorming dat ze haar eigen waarden en normen wil opleggen aan alles en iedereen. Mensen snappen niet meer, dat aan de ene

kant de ChristenUnie zegt dat het om Gods eer gaat in de politiek en dat de overheid dat ook zou moeten erkennen, en dat ze aan de andere kant pleit voor veel vrijheden om de eigen levensovertuiging uit te leven. Voor een deel komt dat wellicht doordat christelijke politiek zich eenzijdig druk maakt om de eigen levensovertuiging. De ChristenUnie moet even onomwonden in de bres springen voor moslims, boeddhisten en hindoes als voor christenen. Ze moet laten zien dat voor hen alle mensen gelijkwaardig zijn en dat iedereen mogelijkheden moet krijgen om zich te ontplooien.

Christelijke politiek vraagt per definitie om bescheidenheid, zeker als het gaat om zo'n kleine fractie als de ChristenUnie. Het opgeheven vingertje en het op hoge toon geweeklaag over 'teloofgang van de cultuur' is niet alleen uit den boze, maar ook nog eens weinig effectief. Andere manieren van overtuigen zijn nodig. Een belangrijk hulpmiddel om duidelijk te maken dat het een samenleving ten goede komt als mensen hun verantwoordelijkheid kennen, is door te wijzen op voorbeelden. Eerder noemde ik al kleine dorpen waar burenhulp iets is van alledag. Zo zijn er meer gemeenschappen - zeker ook christelijke gemeenschappen - waar mensen en instanties zorg dragen voor elkaar, waar mantelzorg al een jarenlang praktijk is en waar men elkaar aanspoort om zich voor de gemeenschap in te zetten. Leen van Dijke verhaalde onlangs van een dorp in Roemenië waar met name Roma (zigeuners) wonen. Velen van hen waren tot geloof gekomen en daarna bloeide het gemeenschapsleven op. Naast de kerk ontstond een schooltje, er werden naaicursussen gegeven en mensen gingen meer aan het werk. Met dergelijke voorbeelden kan de ChristenUnie niet alleen laten zien dat christelijke waarden goed zijn voor de andere christenen, maar ook voor de hele samenleving. Naast de voorbeelden op gemeenschapsniveau dienen ook christenpolitici zich bewust te zijn van hun eigen voorbeeldfunctie. Zeker in een tijd waarin authenticiteit en integriteit hoog staan

aangeschreven. Verantwoordelijkheid nemen begint bij het individu. Het is onmogelijk om te pleiten voor flink overheidsingrijpen als het gaat om milieu en tegelijk niet het eigen consumentengedrag daaraan aan te passen. Het is ongeloofwaardig als een partij aan de ene kant verkondigt zich hard te willen maken voor eerlijke handel en duurzame productie en aan de andere kant als organisatie geen Max Havelaar koffie gebruikt of milieuvriendelijk papier in het kopieerapparaat stopt. Overtuigingspolitiek vraagt innerlijke overtuiging. Een dergelijke opstelling vraagt ook om zelfkritiek. Want er zijn genoeg christelijke gemeenschappen die helemaal niet zo voorbeeldig zijn. Als de ChristenUnie zich uitlaat over het gedrag van de Marokkaanse jeugd mag ze in een adem daarbij ook Urk, Genemuiden en Arnemuiden noemen. Het probleem is - hoewel minder ernstig - hetzelfde: gebrek aan opvoeding. Erken de fouten uit het verleden, bijvoorbeeld de erg eenzijdige nadruk op de economische ontwikkeling ten koste van de schepping als geheel. Tegelijkertijd vraagt dit om een open houding naar anderen toe en de wetenschap dat buiten het christelijke wereldje ook veel goeds is, ook qua waarden voor het samenleven. Denk aan de conservatieve denktank, de Burkestichting, maar ook aan Amerikaanse auteurs als Walzer en Taylor. De ChristenUnie zou voor haar bezinning veel meer wijsheid van over de grens kunnen halen.

Voor de komende jaren ligt hier een mooie opgave voor de ChristenUnie. Duidelijk maken dat burgers en maatschappelijke organisaties grote verantwoordelijkheden hebben als het gaat om het vormgeven van de samenleving. Meedenken aan concrete maatregelen en instrumenten hiervoor. Op een bescheiden, maar overtuigende wijze laten zien dat Gods bedoeling met de mensen goed is voor de hele samenleving. Een vitale samenleving is er een waarin mensen in vrijheid samen leven, hun verantwoordelijkheden oppakken en de overheid richting en ruimte geeft.

- 1 Zoals onlangs ook bleek uit een enquête van het DNPP
- 2 Overigens kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat sommigen links zeggen terwijl ze bedoelen dat de ChristenUnie teveel aandacht voor het milieu heeft. De ChristenUnie zou te groen zijn is dan correcter.
- 3 Verbrugh, A., *Universeel en anti-revolutionair* deel I, II en III (1980, 1983, 1985)
- 4 Kadijk, A., *Christelijk geloof en politiek* (1994).
- 5 Veling (1987), *De dienst van de overheid*, Rouvoet (1992), *Reformatorische staatsvisie*. Overigens kiest Rouvoet voor de term 'onderscheiden ambten en verantwoordelijkheden'.
- 6 Voor een uitgebreid overzicht zie de discussienota *Dienstbare overheid*, p. 23
- 7 Janssens, R., *De burger in beeld*. Een christelijke visie op overheid, individu en samenleving, Amersfoort/Barneveld 1999.
- 8 Kuiper, R., *Dienstbare samenleving*. Basiswaarde van de christelijke politiek, Amersfoort 2001.
- 9 anssens (red.) e.a., *Geleende ruimte*, p. 59
- 10 Dit is overigens wel iets anders als onderscheiden verantwoordelijkheden, omdat ook het subsidiariteitsbeginsel hierin doorklinkt. Echter, Balkenende vult het erg antirevolutionair in.
- 11 Balkenende (2002), *Anders en beter, pleidooi voor een andere aanpak in de politiek vanuit een Christen-democratische visie op samenleving, overheid en politiek*
- 12 Zie hiervoor ook paragraaf 3,3 van *Dienstbare samenleving*.

De moord op de politiek

Christelijke politiek na 6 mei 2002

Door Roel Kuiper, directeur Wetenschappelijk Instituut

De moord op Pim Fortuyn heeft onze samenleving in heftige beroering gebracht. De schokgolven zijn nog niet weggeëbd. Zijn plotselinge dood heeft de aandacht voor zijn boodschap allen maar versterkt. Hij is martelaar geworden voor een nieuw soort politieke waarheid, die we nog steeds proberen te begrijpen. Seminars, boeken, congressen worden aan het 'fortuynisme' gewijd en de interpretatiedrift verheft deze moord een beetje tot onze '11 september'. Er is een roep om een nieuwe politiek en een nieuwe samenleving. Met welke onderliggende bewegingen hebben we hier te maken? Liggen er raakvlakken en verbindingen tussen nieuwe politiek en christelijke politiek?

De waarheid van Pim Fortuyn richt zich niet minder op de samenleving dan op de politiek zelf. Sterker nog: maatschappelijke ontwikkelingen zijn door Pim Fortuyn aangegrepen om de incompetentie en het elitarisme van de politiek aan de kaak te stellen. De politiek is niet in staat gebleken problemen in achterstandswijken op te lossen, criminaliteit effectief aan te pakken en de wachtlijsten in de zorg weg te krijgen. De politiek is niet alleen onmachtig gebleken, ze heeft de problemen van de gewone mensen eenvoudigweg niet willen zien. Het geroep van de verdrukten klonk niet tot de leiders door, om het in bijbelse termen te zeggen. Fortuyn heeft daarmee niet alleen ontwrichtende maatschappelijke ontwikkelingen op de politieke agenda gekregen, maar ook de kloof tussen politici en burgers tot een urgent politiek probleem gemaakt.

onverwijld worden aangepakt. Maar als Fortuyns boodschap niet nieuw was, betekent dat ook dat hijzelf exponent was van maatschappelijke ontwikkelingen die al langer onderweg waren. Wat zijn dan die maatschappelijke ontwikkelingen? Waar komt die ineens gemobiliseerde onvrede vandaan?

Moord op de politiek

Mijn stelling is dat er al lang voor de moord op Fortuyn sprake was van een moord op de Nederlandse politiek. In een door de poldercultuur sterk gedepolitiseerd Nederlands klimaat bracht Fortuyn weer een besef van waar het in de politiek om hoort te gaan: autoriteit, bescherming van burgers en de zwakken in de samenleving, daadkracht in het aanpakken van problemen. Politiek moet soms in de meest letterlijke zin orde op zaken stellen. Men zegt wel dat Fortuyn politieke polarisatie heeft gebracht, maar dit kan moeilijk als verwijt worden opgevat. Politiek is een zaak van inhoudelijke tegenstellingen. Het op bestuurlijke wijze doen verdwijnen van die tegenstellingen is de moord op de Nederlandse politiek. De doodshand van het Nederlandse politieke klimaat heeft ten diepste een geestelijke oorzaak.

Deze stelling viel mij in door het boek *Politicide* van de historicus en filosoof Luuk van Middelaar. Dit veelgeprezen boek draagt als ondertitel *De moord op de politiek in de Franse filosofie*. Van Middelaar onderzoekt in dat boek het onvermogen van de Franse politieke denkers om de politiek *als politiek* recht te doen. Hoe kan het, zo luidt zijn vraag, dat in het land dat sinds de Franse Revolutie in 1789 geldt als de bakermat van de moderne democra-

Politiek is een zaak van inhoudelijke tegenstellingen.

Het op bestuurlijke wijze doen verdwijnen van die tegenstellingen is de moord op de Nederlandse politiek.

Fortuyns optreden was oorspronkelijk, maar was zijn boodschap het ook? Nee, wat hij naar voren bracht, was niet nieuw. De problemen waren bekend. De kritiek was reeds eerder door anderen geuit. Fortuyn heeft er alleen voor gezorgd dat de problemen van de politiek en vooral van de samenleving ineens als urgente problemen van de eerste orde werden gezien. Veel mensen gingen geloven dat oplossingen binnen handbereik lagen. De politiek kon nu niet meer achterblijven. Problemen moesten

tie, de politiek zo gewantrouwd en bekritiseerd wordt? Dat is niet alleen een historische vraag over de enorme kloof in Frankrijk tussen staat en samenleving. Het is ook een politiek-filosofische vraag. De marxisten zagen politiek in dienst van de economie, de existentialisten zagen de politiek in dienst van de anarchie, de kantianen zagen politiek in dienst van het kille recht. Van Middelaar zegt dan dat dit evenzovele manieren waren om het politieke leven te vermoorden. En wat bleef er van de samenleving over? 'De economiserende blik maakte van de burger een te bevredigen *consument* ('bourgeois'). De anarchiserende blik veranderde hem in een contextloze *eenling*. En de juridico-moraliserende blik beschouwde hem in de eerste plaats als een klagend *slachtoffer*. Is het een wonder dat de Franse natie, voorheen een politieke gemeenschap van vrije en gelijke burgers, na deze driedubbele aanval op de deelnemers aan het publieke leven, rond 1990 ogenschijnlijk was veranderd in een deprimerende en onbegrijpelijke massa van rancuneuze consumenten, materialistische alleenstaanden en narcistische lafaards?'¹

Zou men na deze beschrijving van de moord op de politiek in Frankrijk niet een parallel kunnen trekken met Nederland? Misschien kan men dit zelfs nog breder trekken. Er zijn parallellen met de politieke situatie in de meeste West-Europese landen, waar de markt en het individu een bijna boven-politieke status kregen. Overal zien we de burger (die eerst verteld is dat hij consument, individu en rechthebber is) zich in heftige ontevredenheid wreken op een machteloze politiek, die wantrouwen en frustratie wekt. In Duitsland en Engeland doen deze verschijnselen zich evengoed voor als in Frankrijk en Nederland. En overall is er een verwachting dat de politiek werkelijk daadkracht en autoriteit gaat tonen. Alleen langs die weg kan ze weer vertrouwen en gezag herwinnen.

Gezag van boven

Vanuit christelijk-staatkundig gezichtspunt zijn hier belangrijke constatering te doen. Politiek die zich in dienst stelt van het individu of de markt en zelfs van een bepaalde maatschappelijke moraal, is haar anker kwijt. Om boven al deze maatschappelijke zaken te staan moet de politiek zich richten op God en in dienst staan van Zijn Koninkrijk. Dat blijkt een volstrekt normale praktisch-politieke boodschap te zijn. Wil politiek werkelijk politiek zijn, dan moet ze haar autoriteit niet ontleen aan iets 'van beneden' maar moet ze verwijzen 'naar boven'. In hedendaagse beschouwingen over politiek - Van Middelaar vermeldt ze - is er weer meer oog voor het feit dat politiek boven zichzelf uitwijst naar een 'transcendente orde'.² Dat is zelfs vanuit seculier stand-

punt een wezenlijk inzicht. 'Een sociale orde die zich niet meer voordoet als het werk van bovenmenselijke krachten, verliest haar natuurlijke vanzelfsprekendheid'. Het gezag van de mens is te zwak om politiek haar gezag te doen behouden. Dan is politiek geen politiek meer, maar iets anders: platte belangenbehartiging, ongevoelige bureaucratie, redeloos geweld. Ieder gezag is in zichzelf een verbeelding van een *oppergezag* dat alleen bij God te vinden is. Alle gezag is uit God, zo stellen christenen op grond van de Bijbel, en de erkenning daarvan door overheden is geen franje, iets voor het slot van een Troonrede, maar van alledaags praktisch-politiek belang. Overheden die zichzelf willen handhaven en zich niet dienstbaar opstellen onder Gods soevereiniteit, verliezen op den duur hun gezag en kunnen ook niet meer daadkrachtig optreden. Dit is een belangrijke constatering voor allen die in de samenleving voor Gods eer willen opkomen. Opkomen voor Gods eer houdt overheden en mensen op hun welbepaalde plaats. Het helpt om een samenleving van gebroken mensen ook werkelijk op orde te houden. De moord op de politiek vloeit voort uit de 'dood' van God, zoals Nietzsche verklaarde.

Nederlandse ontwikkelingen

Laten we nu deze denkbeelden toetsen door naar de Nederlandse politieke en maatschappelijke ontwikkelingen te kijken. Het gaat me er nu om hoe ontwikkelingen op het politieke vlak hebben bijgedragen aan maatschappelijk ongenoegen en veranderingen in de structuur van de samenleving. In Nederland zijn sinds de jaren 1970 twee ontwikkelingen hand in hand gegaan die we moeten verdisconteren: de ontideologisering van de politiek en de afbouw van de verzorgingsstaat. De eerste ontwikkeling (ontideologisering) heeft gezorgd voor een inhoudelijk vacuüm van de politiek. De tweede ontwikkeling (afbouw van de verzorgingsstaat) heeft de rol van de overheid ten opzichte van de samenleving veranderd. Beide ontwikkelingen gingen hand in hand. De idee dat de burger alleen nog maar consument of individu is, werd hierdoor versterkt en zelfs opgeroepen. Laten we bij beide ontwikkelingen kort stilstaan.

Mensen wantrouwen de instituties waar geen geest meer in lijkt te huizen. Dat geldt voor politieke partijen, de overheidsbureaucratie en zelfs voor kerken.

1) Ontideologisering

De ontideologisering van de politiek is voor een deel een vrucht van de secularisatie en voor een deel een vrucht van het postmodernisme. In het eerste geval verliest de christelijke waarheid haar aanhang en vanzelfsprekendheid, in het tweede geval verliezen de grote verhalen (vooral het socialisme) hun betekenis. In de wisselwerking tussen politieke partijen en hun leden kon worden geconstateerd dat leden zich minder interesseerden in de ideologie van hun partij en meer aandacht hadden voor het concrete resultaat van politiek, meetbaar in het leven van ieder individu. De samenleving werd door deze ontwikkeling meer een belangengemeenschap dan een waardengemeenschap. Heeft het overheidsbeleid van de jaren vijftig en zestig dit ook niet opgeroepen door mensen onderhoud en ondersteuning aan te bieden van de wieg tot het graf?

Hoe dit ook zij, de ontideologisering heeft de politiek een bepaalde kant op gestuurd. Het politieke debat werd niet meer gestempeld door een bespreking van diepere waarden die voor samenleving en politiek van blijvende betekenis zijn. De geestelijke oriëntatie was zoek. De beginselen raakten op de achtergrond. Op den duur verdwenen ook de politieke tegenstellingen en de grote verschillen tussen de politieke stromingen. Politicoloog Oerlemans schreef ooit over de éénpartijstaat Nederland. En VVD-Kamerkandidaat Hirsi Ali riep vanuit de Verenigde Staten onlangs dat alle 150 Kamerleden in

één partij passen. Nu is dat overdreven, maar dat politiek het inhoudelijk debat mist, is waar.

Dit leidt tot denaturering van de politiek. In plaats van inhoud komen dan de procedures, in plaats van de beginselen de voor de media opgeblazen proefballonnen. Een overheid zonder richtingbesef wordt vanzelf technocratisch en verambtelijkt. Politieke partijen worden kaderpartijen, waar de 'professionals' elkaar ontmoeten en in een voor de burger onbegrijpelijke taal spreken. Politiek onttrekt zich aan de samenleving, politici wordt halve ambtenaren, en de overheid verliest haar gezicht. Zij wordt een bedrijf, 'BV Nederland', een bureaucratisch apparaat. Wanneer de samenleving niet meer als waardengemeenschap serieus wordt genomen, gaan verbindingen ontbreken.

De aanslag op de politiek is tevens de aanslag op de burger. Deze voelt zich in een dergelijk klimaat in steeds mindere mate verantwoordelijk tegenover de gemeenschap. In een rapport van de WRR over 'eigentijds burgerschap' werd enkele jaren geleden stilgestaan bij afnemende burgerzin. Burgers zouden 'de normen van het sociale verkeer niet meer kennen' en 'zich te passief opstellen, als consument of zorgbehoevende, in plaats van actief hun verantwoordelijkheid binnen en voor de gemeenschap te aanvaarden'.³ Dit heeft er alles mee te maken dat bepaalde waarden – denk aan barmhartigheid en naastenliefde – niet meer of onvoldoende als bindmiddel in de samenleving functioneren. De steun daarvoor is evenwel ook van politieke zijde weggevallen.

2) De afbouw van de verzorgingsstaat

Er is nog een andere ontwikkeling te noemen. Al vanaf de jaren tachtig wordt de verzorgingsstaat met al zijn collectieve regelingen op het gebied van zorg, welzijn en sociale zekerheid geleidelijk aan afgebouwd. De grote hoeveelheid regelingen voor de burger op allerlei gebied werd voor de overheid een te grote last. Ook was er misbruik van voorzieningen en uitkeringen. De overheid wilde deze last (die ze eerst zelf op zich had genomen) niet meer dragen en begon te spreken over de eigen verantwoordelijkheid van burgers. Ook zou de markt bepaalde collectieve voorzieningen op het gebied van sociale zekerheid en gezondheidszorg beter onder zijn hoede kunnen nemen. Aangezien de last van de collectieve sector de overheid voortdurend in financiële problemen bracht, was decollectivering tegelijkertijd een vorm van bezuiniging. Is de burger in de eerste plaats individu en consument, dan kan men ook wel een beroep doen op zijn zelfredzaamheid en koopkracht. De noodzakelijke herstructurering van de verzorgingsstaat – hoe juist op zichzelf ook – heeft veel schade toegebracht aan de samenleving. Vooral de onduidelijke en halfslachtige wijze van terugtreden heeft samenleving en overheid geen goed gedaan. De overheid trok zich

soms abrupt uit sectoren terug, terwijl de samenleving niet in staat was om het initiatief over te nemen. De verloederding van stadswijken, onveiligheid op straat, de armoede en verwaarlozing van groepen mensen, de tekorten in de zorg zijn hier voorbeelden van. De overheid krijgt veel hiervan weer terug via de route van o.a. de WAO. Verder bleek de markt niet het ei van Columbus te zijn, zoals wel was voorgesteld. Niet in alle gevallen wordt dienstverlening beter of goedkoper door verzelfstandiging en privatisering. De NS zijn hiervan symbool geworden. Het voortduren van deze problemen, zonder dat de overheid daadkrachtig ingrijpt, doet het beeld ontstaan van een niet-luisterende politiek. Daarmee verliest ze haar gezag en is de politiek in de ogen van veel burgers dood.

Wil politiek werkelijk politiek zijn, dan moet ze haar autoriteit niet ontlenen aan iets 'van beneden' maar moet ze verwijzen 'naar boven'.

Deze twee ontwikkelingen versterken elkaar. De politiek is de politiek niet meer, omdat ze zonder kompas vaart en technocratisch bestuur is geworden. De politiek is ook de politiek niet meer, omdat ze problemen van burgers niet oplost. De burger wil wel individu en consument zijn, maar kan bij nader inzien toch niet leven zonder samenlevingsideaal. De burger verwacht van de overheid een perspectief en een aanpak van problemen die de samenleving als gemeenschap aangaan. In het fortuynisme kwam al deze samengebalde onvrede samen. Ongenoegen over het elitarisme van een dovemanspolitiek ging samen met ongenoegen over de 'verweesde samenleving', zoals Pim Fortuyn het omschreef. De 'revolte tegen de elites' ging daarom gepaard met een wantrouwen tegen alle technocratische en bureaucratische systemen. SER-voorzitter Herman Wijffels heeft onlangs gezegd dat we in onze samenleving te maken hebben met een 'systeemcrisis'. Mensen wantrouwen de instituties waar geen geest meer in lijkt te huizen. Dat geldt voor politieke partijen, de overheidsbureaucratie en zelfs voor kerken. Alles wat riekt naar gerationaliseerd bestuur met eigen procedures en regelingen, roept allergie op bij mensen. Leaders en besturen zijn er toch niet voor zichzelf, maar om mensen te helpen en te dienen. Er is een sterke roep om 'dienend leiderschap'. Beheersende en anonieme systemen en hiërarchieën zitten in de beklagdenbank. Ook deze roep in de samenleving groeit in reactie op de moord op de politiek.

Christelijke politiek

Het zou wat al te gemakkelijk zijn nu te stellen dat in de christelijke politiek alle voorwaarden aanwezig zijn om tot herleving van de politiek te komen. Ook christelijke politiek is onderdeel geweest van de beschreven ontwikkelingen. Toch heeft ze altijd gewezen op de eer van God als iets dat richting en zin geeft aan de politiek. Ook heeft ze er altijd op gewezen dat de samenleving geen geïndividualiseerde belangengemeenschap is, maar een rechts- en waardengemeenschap. In de boeken *Dienstbare Samenleving* en *Dienstbare Overheid* is geprobeerd de bedoelingen van christelijke politiek te midden van deze ontwikkelingen te verwoorden. Politiek kan weer politiek zijn en de overheid overheid, wanneer ze wil erkennen dat er een God is die over ons allen waakt, die ons roept verantwoordelijkheid te dragen voor elkaar en die overheden wil gebruiken om de samenleving te ordenen naar recht en gerechtigheid.

Christenen moeten in de politiek en in de samenleving getuigenis afleggen van de levende God in wiens dienst overheden en burgers staan. De dood van Pim Fortuyn bezegelde in zekere zin een ontwikkeling die al langer gaande was: de aanslag op publieke waarden in Nederland en de moord op de politiek als waardengemeenschap. De erkenning van de levende God maakt ons er gevoelig voor dat belangen en rechten van overheid en burgers het beste gehonoreerd worden als we ze zien in het perspectief van de heerschappij van Christus, ook over het politieke leven. Dat daarvan maar veel mag doorklinken in de christelijke politiek!

- 1 Luuk van Middelaar, *Politicide. De moord op de politiek in de Franse filosofie* (Amsterdam, 1999), 164.
- 2 Van Middelaar, *Politicide*, 185.
- 3 Geciteerd in: R. Janssens, *De burger in beeld. Een christelijke visie op overheid, individu en samenleving* (Barneveld, 1999)

Een miljardenbedrijf in de overgang

Door mr. dr. P.S. Fluit, advocaat te Utrecht

Bij 'de sociale zekerheid' gaat het in Nederland om tientallen miljarden. Mede daarom is 'de WAO' al jaren een hot politiek onderwerp en worden de WW-cijfers goed in de gaten gehouden. Echter, er is altijd veel politieke aandacht voor de regelingen, maar veel minder aandacht voor 'het bedrijf' dat deze regelingen moet uitvoeren. De politiek heeft sterk de neiging te focussen op (wijzigingen in) de inhoud van de regeling, maar vergeet telkens weer dat de regelingen ook nog moeten worden uitgevoerd.

In dit artikel besteed ik aandacht aan een majeure wijziging in een miljardenbedrijf: de organisatie van de sociale zekerheid. Het betreft een wijziging die het gevolg is van de met ingang van 1 januari 2002 in werking getreden Wet Structuur Uitvoering Werk en Inkomen (Wet SUWI). Omdat het in een dergelijke organisatie enige tijd duurt voordat veranderingen hun beslag krijgen, en omdat de uitkeringsorganisatie eigenlijk de laatste tien jaar permanent in verandering is, is de titel 'een miljardenbedrijf in de overgang' gerechtvaardigd.

Eerst zal ik de situatie van voor en na 1 januari 2002 schetsen en vervolgens worden de belangrijke aspecten van de SUWI-operatie gewaardeerd in het licht van een christelijk-sociaal beoordelingskader.

Twee beleidstendensen

De invoering van de Wet SUWI per 1 januari 2001 heeft een groot deel van de uitvoering van de sociale zekerheid overhoopgehaald, maar er zijn ook onderdelen ongewijzigd gebleven. Zo is in de eerste plaats de Sociale Verzekeringsbank (SVB) onveranderd verantwoordelijk voor de uitvoering van de Algemene Ouderdomswet (Aow), de Algemene Nabestaandenwet (Anw) en de Algemene Kinderbijslagwet (Akw).

In de tweede plaats zijn de gemeentelijke sociale diensten ook na 1 januari 2001 belast met onder andere de uitvoering van de Algemene Bijstandswet (Abw), de Wet inschakeling werklozen (WIW) en de Wet sociale werkvoorziening (WSW). De taakuitoefening door de sociale diensten is echter veranderd door de komst van een nieuwe speler: het Centrum voor Werk en Inkomen.

Een andere nieuwe speler is het Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen (UWV), die in de plaats komt van het Landelijk Instituut Sociale Verzekeringen (Lisv) en de uitvoeringsinstellingen (GAK, Cadans, USZO, etc.). Ook verdwenen zijn de arbeidsbureaus. Een deel van de taken is overgenomen door de reeds genoemde Centra voor Werk en Inkomen.

Op al deze oude en nieuwe instellingen komen we dadelijk terug.

Hoe kunnen de veranderingen nu worden getypeerd? De invoering van de wet SUWI toont mijn inziens twee beleidstendensen:

- a) verdere terugdringing van de invloed van de sociale partners ten gunste van de invloed van het ministerie van SZW;
- b) meer marktwerking in de uitvoering van de sociale zekerheid.

a) Verdere terugdringing van de invloed van de sociale partners ten gunste van de macht van het ministerie van SZW

Dat de sociale partners verliezers zijn na 'SUWI' en het ministerie van SZW de winnaar, blijkt uit de volgende vier wijzigingen die in het onderstaande worden toegelicht:

- 1) Het tripartiet bestuurde Lisv is vervangen door het UWV dat ressorteert onder het ministerie van SZW;
- 2) De onafhankelijk toezichthouder op de sociale zekerheid, het Ctsv, is vervangen door de IWV, ressorterend onder ministerie van SZW.
- 3) Een aanzienlijk deel van de taken van de tripartiet bestuurde arbeidsvoorzieningsorganisatie is overgenomen door de CWI, ressorterend onder ministerie van SZW.
- 4) Sociale partners zijn nog slechts vertegenwoordigd in een nieuwe adviserende instantie met een nog onduidelijke positie: de Raad voor werk en inkomen (RWI).

Ad.1. Van Lisv naar UWV

De Wet SUWI past in de tendens die al jaren geleden is ingezet en inhoudt dat de sociale partners steeds minder te zeggen krijgen over de uitvoering van de sociale zekerheid.

De uitvoering van de werknemersverzekeringen werd voortaan verricht door uitvoeringsinstellingen (uvi's): de voormalige administratiekantoren van de afgeschafte bedrijfsverenigingen (GAK, GUO, SFB, USZO en Cadans).

De uvi's ontvingen de opdrachten nu van het Lisv (in het bestuur onder leiding van een onafhankelijk voorzitter waren de sociale partners vertegenwoordigd).¹ Met de inwerkingtreding van de Wet SUWI is het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) in de plaats gekomen van het Lisv en de uvi's. Dit overheidsorgaan is nu primair verantwoordelijk voor de uitvoering van onder andere de WW, WAO, WAZ, Wajong, Tw en de wet REA (art. 30 Wet SUWI). Het UWV is een publiekrechtelijke organisatie, een zelfstandig bestuursorgaan dat onder de verantwoordelijkheid van de minister van SZW valt.

Ad.2. Van Ctsv naar IWI

Met de komst van de wet SUWI is de onafhankelijk toezichthouder, het College van toezicht sociale verzekeringen, verdwenen. De opvolger, de inspectie voor Werk en Inkomen (IWI), is een agentschap van het ministerie van SZW.

Ad.3. Het CWI

Voor de inwerkingtreding van de wet SUWI voerden de arbeidsbureaus de arbeidsvoorzieningstaken uit; de arbeidsbureaus die ressorteerden onder de publieke Arbeidsvoorzieningsorganisatie. De arbeidsbureaus vielen onder een van de achttien regionale besturen voor de Arbeidsvoorziening (RBA's), die op hun beurt weer vielen onder het Centraal Bestuur voor de Arbeidsvoorziening (CBA). Het CBA en de RBA's waren tripartiet samengesteld: drie werkgevers, drie werknemers en drie 'onafhankelijken'.²

Met de inwerkingtreding van de wet SUWI is de Arbeidsvoorzieningsorganisatie verdwenen. De Centrale Organisatie Werk en Inkomen, een publiekrechtelijk orgaan dat valt onder verantwoordelijkheid van het ministerie van SZW, heeft een aanzienlijk deel van de oude taken van de verdwenen Arbeidsvoorzieningsorganisatie overgenomen. Vanuit een landelijk hoofdkantoor stuurt de CWI de 131 Centra voor Werk en Inkomen (CWI's) aan.

Doelstelling van de wet SUWI is diverse uitvoerders beter te laten samenwerken, zodat ook de klant beter geholpen kan worden (bij het zoeken van werk of ontvangen van een uitkering). De diverse uitvoerders worden geacht zich te vestigen in een zogenaamd bedrijfsverzamelgebouw. Bovendien is het de bedoeling dat een klant zich slechts bij één loket behoeft te melden. Het CWI is – zo is het uitgangspunt – dit ene loket. De belangrijkste activiteiten van CWI's zijn het aanbieden van publieke arbeidsbemiddeling, de inschrijving van cliënten, het

verzamelen en toetsen van gegevens ten behoeve van de WW- of Abw-uitkering en het bepalen van de afstand die een klant heeft tot de arbeidsmarkt (de zogenaamde fase-indeling). Op basis van de gegeven die het CWI heeft verzameld, dienen het UWV en de gemeentelijke sociale dienst een beslissing te nemen over de uitkeringsaanvraag. Het is dan ook de bedoeling dat de klant na de administratieve intake bij het CWI niet meer naar het UWV of naar de gemeentelijke sociale dienst hoeft te gaan.

Ad.4. De RWI

Omdat voor de totstandkoming van de wet SUWI de sociale partners zich zo kwaad hebben gemaakt over dit positieverlies en dreigden met oorlog, is er een nieuw instituut gecreëerd waarin de sociale partners een stem hebben: de Raad voor Werk en Inkomen (RWI). De RWI bestaat uit vertegenwoordigers van werknemers, werkgevers en gemeenten en staat onder leiding van een onafhankelijk door de minister benoemde voorzitter. De raad heeft onder meer tot taak overleg te voeren met de minister van SZW over het beleid met betrekking tot werk en inkomen, het arbeidsmarktbeleid en de inzet van reïntegratiesubsidies. Wat de exacte invloed van de RWI is, is nog onduidelijk.

b) Meer marktwerking in de uitvoering van de sociale zekerheid

Voor wat betreft de reïntegratie is met de wet SUWI nadrukkelijk gekozen voor marktwerking, een tweede beleidstendens. Reïntegratie wordt hier breed gedefinieerd als 'toeleiding naar werk'. Er dient een onderscheid te worden gemaakt tussen reïntegratie van (1) zieke en (gedeeltelijk) arbeidsongeschikte, (2) WW-gerechtigden en (3) bijstandsgerechtigden en niet bijstandsgerechtigden.³

- 1) Reïntegratie van zieke en arbeidsongeschikte werknemers is een verantwoordelijkheid voor zowel de werkgever/werknemer als het UWV. Gedurende het dienstverband zijn werkgever en werknemer verantwoordelijk voor reïntegratie. Na einde dienstverband neemt het UWV deze verantwoordelijkheid in beginsel over.⁴
- 2) Het UWV is verantwoordelijk voor de reïntegratie van WW'ers.
- 3) De gemeente is verantwoordelijk voor de reïntegratie van bijstands- en niet bijstandsgerechtigden.

Ook al zijn werkgever, UWV en gemeente eindverantwoordelijk voor de reïntegratie van deze drie groepen, zij kunnen niettemin – en dit is nieuw – private reïntegratiebedrijven inschakelen aan wie de *feitelijke* reïntegra-

tie van de werknemer of uitkeringsgerechtigde wordt uitbesteed.

Een christelijk-sociale waardering

Als uitgangspunt voor een waardering dient het volgende citaat:

Nadenken over sociale zekerheid kan alleen vruchtbaar plaatsvinden vanuit een breed gedragen visie op eigen verantwoordelijkheid van burgers in hun verbanden. De overheid moet zich niet alleen bezinnen op haar taak als het gaat om sociale zekerheid, maar ook op de versterking van de sociale verhoudingen, gericht op wat in deze het algemeen belang moet heten.⁵

Mijn stelling is dat het orderingsprincipe van soevereiniteit in eigen kring nog steeds actueel is en dat, wanneer we nadenken over een eigentijdse visie op arbeid en sociale zekerheid, we dit principe centraal moeten blijven stellen. We moeten dit principe niet vanwege veranderde omstandigheden verlaten, maar ons bezinnen op de vraag in hoeverre dit principe wellicht een andere toepassing behoeft. Uitwerking van het principe van soevereiniteit in eigen kring betekent m.i.:

- a) Geen overmatige en onnodige bureaucratie en overheersende invloed van de overheid.
- b) Geen onbeperkte marktwerking.
- c) Zoveel mogelijk laten functioneren van de maatschappelijke verbanden.

Op basis van dit beoordelingskader wil ik komen tot een waardering van deze nieuwe uitvoeringsstructuur.

a) Geen overmatige en onnodige bureaucratie en overheersende invloed van de overheid

Takenpakket CWI moet gereduceerd

Geen onnodige bureaucratie leidt m.i. tot de stelling dat het CWI niet meer dan een doorverwijsbalie moet zijn. De geschetste nieuwe organisatie maakt duidelijk dat de uitvoerders niet zijn opgegaan in één geïntegreerde organisatie. De gemeentelijke sociale dienst (GSD) blijft bestaan. Zij blijft de eindverantwoordelijke voor beslissingen over het recht op een bijstandsuitkering en bemiddeling. Het UWV is eindverantwoordelijk voor onder meer de claimbeoordeling, de premieïning en uitkeringsverstrekking. Dit betekent in de eerste plaats dat het CWI een eerste loket, maar niet het *enige* loket is waar de klant komt. Vaak zal hij worden doorgestuurd naar de sociale dienst of het UWV. Ten tweede maakt de geschetste opzet duidelijk dat de CWI's zijn opgetuigd met onnodig veel taken en bevoegdheden waardoor de doelstelling om taken en verantwoordelijkheden helder te verdelen, grondig wordt doorkruist. We kunnen immers wachten op een stammenstrijd tussen CWI,

UWV en sociale dienst over de precieze taakafbakening, de coördinatie van beleid etc. De vraag is dan, waarom de sociale diensten en het UWV, die bestuurlijk en financieel verantwoordelijk zijn voor de uitkeringsverstrekking en de reïntegratie van uitkeringsgerechtigden, zich iets gelegen zouden laten liggen aan de beoordelingsrapporten en de reïntegratieadviezen van het CWI. De kans is dan ook groot dat er dubbel werk wordt gedaan, want de sociale dienst en het UWV zullen, ondanks de geplande uniforme informatiesystemen, een eigen aanpak en een eigen cultuur hebben en vanwege hun bestuurlijke verantwoordelijkheid af willen gaan op eigen bevindingen en niet op die van het CWI. Voorts is de kans groot dat 'de klant' de dupe zal worden van de belangenstrijd die tussen de diverse bureaucratieën zal ontstaan. Bij uitvoeringsmoeilijkheden zal de klant al snel van de ene bureaucratie naar de andere worden gestuurd.

Hoe kan het anders? Het is zaak het takenpakket van de CWI's fors te reduceren. De CWI's moeten geen beoordelingsrapporten en reïntegratieadviezen schrijven voor de sociale diensten en het UWV. De sociale diensten en het UWV moeten dat zelf doen. Het CWI kan fungeren als een doorverwijsbalie in het bedrijfsverzamelgebouw om te zorgen dat de klant zo snel mogelijk belandt bij de instantie die verantwoordelijk is voor uitkeringsverstrekking, bemiddeling en reïntegratie.

RWI moet afgeschaft

Geen onnodige bureaucratie houdt ook in dat overbodige spelers verdwijnen. Om de sociale partners tevreden te houden is de RWI in het leven geroepen. Wat de exacte positie is van deze instelling, is echter onduidelijk. Om te bereiken dat de besluitvorming snel kan plaatsvinden, is het nodig dat de RWI wordt afgeschaft en dat de taken van deze instantie worden toebedeeld aan (een van) de overige spelers.

Onafhankelijk toezicht moet terug

Het beginsel van soevereiniteit in eigen kring impliceert ook dat moet worden opgepast voor een overheersende invloed van de overheid. Om dit te voorkomen is het nodig dat er een onafhankelijk toezichthouder terugkomt. Het Ctsv was in de ogen van het ministerie van SZW te lastig. Dat het Ctsv met de komst van de SUWI is afgeschaft, is dan ook een slecht teken.

b) Geen onbeperkte marktwerking

Er zijn diverse gevaren verbonden aan privatisering van de reïntegratie. In de eerste is de kans groot dat de reïntegratiebedrijven met name hun aandacht richten op de kansrijke werkzoekenden. De bedrijven moeten scoren

en hebben er belang bij ook snel mooie reïntegratiecijfers te tonen, want anders kiest de aanbesteder (UWV, gemeente of werkgever) voor een ander bedrijf.

In de tweede plaats zijn er vraagtekens te plaatsen bij de bescherming die een werkzoekende geniet ten opzichte van het reïntegratiebedrijf. Er is keurig geregeld dat er een plan van aanpak komt en een trajectplan waarin de afspraken over zijn reïntegratie zijn neergelegd, en dat een werkzoekende bezwaar en beroep kan instellen bij de rechtbank (sector bestuursrecht), als hij het met de afspraken over zijn reïntegratie niet eens is. Echter deze bescherming heeft betrekking op de positie van de werkzoekende ten opzichte van de gemeente en het UWV.

Wat is nu zijn positie ten opzicht van het bedrijf waar hij voor zijn 'trajectafhandeling' naartoe is gestuurd? Dit is jammer genoeg niet duidelijk. Het kwalijke is dat de werkzoekende in de praktijk van zijn reïntegratie in hoge mate aangewezen zal zijn op het commerciële reïntegratiebedrijf. Ik verwacht van het plan van aanpak en het trajectplan niet veel. Gezien de enorme werkdruk bij UWV en gemeentelijke sociale diensten zullen deze plannen uiterst summier zijn. Gezien de ervaringen met een ander plan, het reïntegratieplan, is de verwachting gerechtvaardigd dat het standaardformulieren zullen zijn waarop enkele hokjes kunnen worden aangekruist en waarop enkele korte opmerkingen worden gemaakt. Er is simpelweg geen tijd om een uitgebreid inhoudelijk stuk op te stellen. Dit betekent dat de positie van de werkzoekende onduidelijk zal zijn en de kans bestaat dat hem door het commerciële reïntegratiebedrijf – ook niet passende - aanbiedingen 'door de strot worden geduwd', waar hij zich helemaal niet in kan vinden (en waardoor de kans groot is dat reïntegratie uiteindelijk mislukt). Het risico is aanwezig de werkzoekende een object wordt van reïntegratie, omdat het reïntegratiebedrijf nu eenmaal een commercieel belang heeft om te scoren en de concurrentie voor te blijven.

Op dit punt zou ik dan – ondanks het feit dat deregulering nastrevenswaardig is – toch willen pleiten voor regeling en op zijn minst doordenking van de positie van de client ten opzichte van het private reïntegratiebedrijf. In regelgeving of in een contract (tussen reïntegratiebe-

drijf en werkzoekende) dient zijn positie te worden gewaarborgd; dit teneinde onbeperkte marktwerking te voorkomen.

c) Zoveel mogelijk laten functioneren van de maatschappelijke verbanden

Aan deze uitwerking van het beginsel van soevereiniteit in eigen kring zou ik eigenlijk meer aandacht willen besteden, maar de bestek van het artikel laat dit niet toe. De enige vraag die ik hier zou willen beantwoorden, is: welk(e) maatschappelijk verband(en) moet(en) in de sociale zekerheid zoveel mogelijk ruimte krijgen om te functioneren? Dit zijn mijns inziens niet de sociale partners. Niet zonder reden is met de commissie-Buurmeijer ingezet op de reductie van de macht van de sociale partners (zie boven). Het is beter aan te sluiten bij het individuele ondernemingsniveau. Daar worden immers grotendeels de financiële lasten van de sociale verzekeringen gedragen. Veel sociale verzekeringspremies zijn per individuele onderneming gedifferentieerd. Het ligt dan ook voor de hand de onderneming (meer) zeggenschap te geven over de uitvoering van de sociale zekerheid. Het is mijns inziens waardevol na te denken over de implicaties van laatstgenoemde stelling.

Samenvatting

Het beginsel van soevereiniteit in eigen kring is mijns inziens nog steeds een zeer bruikbaar en actueel beginsel voor beleidsvorming. Wanneer dit beginsel wordt toegepast op de uitvoeringsstructuur na invoering van de wet SUWI, worden de volgende aanbevelingen gedaan:

- Reduceer het takenpakket van het CWI's en maak van deze instantie een doorverwijsbalie in een bedrijfsverzamelgebouw.
- Schaf de Raad voor werk en inkomen af.
- Breng een onafhankelijk toezichthouder (Ctsv) terug.
- Denk na over mogelijkheden om de individuele onderneming meer zeggenschap te geven over de uitvoering van de sociale zekerheid.

1 Alleen via zogenaamde sectorraden hadden de vertegenwoordigers van werknemers en werkgevers nog invloed op de uitvoering van de werknemersverzekeringen. Het valt echter buiten het bestek van dit artikel om in te gaan op de taken en invloed van deze sectorraden.

2 Zie voor de geschiedenis nader: J.H.A.M. van Gerven, *Aparte coördinatie. Samenwerking tussen arbeidsbureaus en uitvoeringsorganisatie* (diss. Amsterdam) 2001.

3 Bij toeleiding naar werk van iemand die nog nooit heeft gewerkt, is in strikte zin geen sprake van reïntegratie, maar van integratie. Als het woord reïntegratie wordt gebruikt, dient ook integratie worden gelezen.

4 Een werkgever heeft de mogelijkheid om ervoor te kiezen de verantwoordelijkheid te nemen voor de reïntegratie voor een periode van max. zes jaar.

5 G.M. Koning, R. Kuiper en T. van de Langemaat, *De verzorgingsstaat voorbij. Over de grondslagen van sociale zekerheid*, (Uitgave van de Marnix van st. Aldegondestichting), p. 44.

Inloophuis Domino

Gedragen door particulieren, gesteund door de gemeente

Door Corine Dijkstra, adviseur raads- en statenleden

Inloophuis Domino in Gouda wil een huiskamerfunctie creëren voor mensen die in de maatschappij niet goed tot hun recht komen. Op die manier vangt het inloophuis sociaal zwakkeren op en stelt hen in staat (weer) een 'normaal' sociaal leven op te bouwen. De gemeente Gouda subsidieert sinds een jaar dit project, dat vanuit particulier initiatief en vanuit een christelijke levensvisie is ontstaan en dat door de kerken in Gouda gedragen wordt.

In het Kernprogramma van de ChristenUnie (artikel 3.2 en 10.6) staat het zo mooi: "De overheid heeft de opdracht het goede te zoeken voor de burgers, in het bijzonder voor hen die kwetsbaar zijn en moeilijk voor zichzelf kunnen opkomen. (...) De overheid heeft oog voor het belang van vrijwilligerswerk en mantelzorg door particuliere initiatieven op dit terrein aan te moedigen en zonodig te faciliteren". Hoe kan die overheid op gemeentelijk niveau aan deze mooie woorden gestalte geven?

Wettelijk kader

De mogelijkheden voor lokaal sociaal beleid zijn de laatste jaren sterk toegenomen, doordat de rijksoverheid stapsgewijs verantwoordelijkheden heeft gedecentraliseerd naar de lokale overheden. In de Welzijnswet is vastgelegd, dat de verantwoordelijkheid voor het Algemeen Maatschappelijk Werk (AMW) en de overige welzijnsvoorzieningen volledig in handen van de gemeenten ligt. Bij het ontwerpen van een subsidiestelsel moeten gemeenten rekening houden met de Algemene Wet Bestuursrecht, waarin de algemene regels worden gesteld met betrekking tot subsidiëring.

Voorwaarden ChristenUnie

Vanuit kerken en levensbeschouwelijke organisaties worden regelmatig initiatieven genomen om gestalte te geven aan de oproep tot naastenliefde zoals in het Kernprogramma verwoord. Het is goed als zij in deze gesprekspartner zijn. Ten aanzien van de subsidiëring van deze initiatieven heeft de ChristenUnie steeds een aantal voorwaarden gesteld. Zo is het van belang dat de activiteiten worden verricht door een rechtspersoon. Verder dient door de subsidie niet de godsdienst gesteund te worden, maar de bevolkingsgroep waar de activiteiten op gericht zijn. Daarnaast zijn er de voorwaarden omtrent de verantwoordingsplicht, rapportages over de maatschappelijke trends die zich in een werkgebied voordoen en prestatiegerichte afspraken. De subsidie mag niet gebruikt worden om als gemeente het

beleid van de rechtspersonen te bepalen. De spanning hierin met eventuele prestatiegerichte afspraken, moet per aanvraag bekeken worden. In principe moet het 'hoe' aan de instelling wordt overgelaten.

Inloophuis Domino

Een mooi voorbeeld is het genoemde Inloophuis. Hier kunnen mensen, buiten de kaders van de officiële hulpverlening om, elkaar ontmoeten, een luisterend oor vinden en een paar keer per week een maaltijd gebruiken. Het grootste probleem binnen de hulpverlening blijkt steeds weer eenzaamheid en sociale uitsluiting te zijn. Prestatiegerichtheid en individualisme maakt dat de doelgroep van Domino helaas groeit. Domino is in 1994 opgericht en wordt financieel gesteund door donateurs en diaconieën van diverse kerken in Gouda. In 2001 is er een samenwerkingsovereenkomst gesloten met het Leger des Heils. Met behoud van de eigen identiteit wil men van de expertise van het Leger gebruik maken en aansluiten bij de nachtopvang die het Leger in Gouda biedt. Daartoe is een betaalde coördinator vanuit het Leger bij het Inloophuis gedetacheerd. Sindsdien subsidieert de gemeente dit Inloophuis. Het bestuur van Domino blijft de (financiële) inbedding van het werk bij particulieren en kerken echter het belangrijkste vinden. De subsidie van de gemeente mag daarom niet leiden tot een vermindering van de giften. Domino opereert op een professionele wijze. Er wordt gewerkt met strategische beleidsplannen en daaruit afgeleide jaarplannen, waarvan de rapportages naar de gemeente gestuurd worden.

Er zijn momenteel 30 vrijwilligers actief. De inbedding en aansluiting van dit werk bij het welzijnswerk is gewaarborgd doordat het bestuur participeert in het Platform Maatschappelijke Opvang Midden Holland. Inloophuis Domino vormt zo een mooie wisselwerking tussen particulier initiatief en het welzijnsbeleid van de gemeente. Wellicht leidt dit tot een domino effect!

U doet toch zeker mee?!

Door Joop Alsema, voorzitter van de BestuurdersVereniging van de ChristenUnie en burgemeester van Staphorst

Met enige zorg reed ik op de ochtend van 9 november naar het UnieCongres in Ede toe. Hoe zou dit aflopen, wordt het een rumoerig congres, wordt het bestuur tot aftreden gedwongen, zullen we de rijen kunnen sluiten? Ik hoopte natuurlijk op een congres met liefde, wijsheid en geloof.

Bij de deur werd ik vriendelijk ontvangen door medewerkers van het landelijk bureau. De inschrijving verliep vlot, de koffie was goed en velen konden we hartelijk begroeten. Er heerste wel een enigszins gespannen sfeer en er was maar één gespreksonderwerp: de voorbereidingen voor de aanstaande Tweede Kamerverkiezingen.

Om 10.00 uur riep de voorzitter ons bij elkaar in de grote zaal. We begonnen met gebed, zang, schriftlezing en een korte overdenking. Dit gaf mij een goed gevoel: we hebben ondanks de meningsverschillen een gezamenlijk band. We scharen ons allemaal om Gods Woord en worden teruggeworpen op het gezamenlijke doel: opkomen voor Gods eer. Wij willen de samenleving dienen door haar meer te laten functioneren naar Gods wil. Dat is onze roeping.

Ik wil hiermee niet zeggen, dat alles maar verder onbesproken moet blijven. Zaken moeten wel eerlijk en open tegen elkaar gezegd worden en bij een onjuiste gang van zaken moet excuses aangeboden worden. Dat is naar mijn mening in een goede sfeer en toonzetting ook gebeurd. Nu dat tegen elkaar is gezegd en ten volle spijt is betuigd, moeten we er nu met z'n allen tegenaan, ondanks de gemengde gevoelens die sommigen nog hebben. We moeten ons volop inzetten voor de christelijke politiek.

De spirit van het congres moet nu als een vonk overslaan op onze achterban en naar onze doelgroepen. Daar hebben we de leden en besturen van de kiesverenigingen, maar zeker ook de raads- en statenleden voor nodig. Zij hebben immers een vooruit geschoven post voor de ChristenUnie. Zij hebben een herkenbare positie in de gemeente en de regio.

Investeren

In onze bestuursvergadering is laatst ook gesproken over een verdere uitbouw en ont-

wikkeling van de ChristenUnie. Dat is hard nodig. Er zal geïnvesteerd moeten worden in onze leden. Dat hebben de congressen in juni en november wel duidelijk gemaakt. Binnen de ChristenUnie zijn de verenigingen de basis. Zij kunnen direct contact onderhouden met de leden, zij kunnen aanvoelen wat er leeft, zij kunnen gericht campagne voeren. Bij de verenigingen worden leden politiek actief, kunnen leden op kandidatenlijsten geplaatst worden en verkozen worden in gemeenteraden en provinciale staten.

Op allerlei manieren moet er daarom ook geïnvesteerd worden in onze politici en bestuurders. In onze samenleving worden immers hoge eisen gesteld aan mensen die als christen in het openbaar bestuur actief zijn. Het vraagt een stijl die te typeren is als: pro-actief, bescheiden, kritisch-constructief, resultaatgericht, principieel en verantwoordend naar leden en kiezers.

Ik voeg er echter direct aan toe, dat er ook geïnvesteerd moeten worden in onze boodschap, in kennis en inhoudelijke ondersteuning. Het gaat vooral om de inhoud.

Communiceren

Binnen het bestuur van de bestuurdersvereniging wordt nagedacht over het opzetten van een netwerk van personen die in de regio een aanspreekpunt zouden kunnen zijn voor de ChristenUnie-bestuurders. Zij kunnen signalen opvangen en doorgeven aan het landelijk bestuur van de bestuurdersvereniging. Zij kunnen ChristenUnie-bestuurders uit de regio met elkaar in contact brengen, bijeenkomsten organiseren e.d. Denkt u met ons mee?

Ik zou zo zeggen: handen uit de mouwen voor de ChristenUnie. Voor de campagnes voor de verkiezingen in januari en in maart, maar ook voor de verdere uitbouw van de partij en de christelijke politiek. Tot Gods eer!

De gekozen burgemeester in een duaal landschap

Door H. Visser, burgemeester van Elburg

Hij komt ..., hij komt..., de gekozen burgemeester! Dat was de openingszin die ik al in gedachten had, net voor het kabinet viel. Of het interim-kabinet of een nieuw kabinet de plannen nu doorzet of niet, ik vrees dat die gekozen burgemeester er vroeger of later toch komt.

Het valt me namelijk op dat het hoe en waarom en waartoe van deze gekozen ambtsdrager niet meer aan de orde komt. We doen het gewoon, is de teneur. De geesten zijn er kennelijk rijp voor.

Toch is het goed nogmaals bij de inhoud stil te staan.

Al decennia lang wordt er gesproken over het al dan niet kiezen van de burgemeester. Diverse staatscommissies hebben zich over deze problematiek gebogen en rapporten uitgebracht. Biesheuvel, Van Thijn en Elzinga zijn wat dat betreft bekende namen. De steekwoorden om dit onderwerp aan te kaarten zijn altijd: relatie burger - bestuur, slechte opkomst bij verkiezingen en democratische legitimatie. Enigszins gechargeerd uitgedrukt is de gekozen burgemeester dan voor velen het tovermiddel om deze problemen op te lossen.

Opvallend daarbij is wel dat, waar eerst ook nog gesproken werd over een door de raad gekozen burgemeester, een uit de raad door de bevolking gekozen burgemeester en diverse andere varianten, nu nog slechts sprake is van een rechtstreeks door de bevolking gekozen burgemeester. In dit artikel zal ik mij bij dat spraakgebruik – tenzij anders vermeld - aanpassen.

De privacy van een sollicitant naar welke functie dan ook is beter gewaarborgd dan die van een burgemeesterkandidaat.

De praktijk nu

Wellicht ten overvloede schets ik in telegramstijl nog even de huidige benoemingsprocedure: vacature, sollicitaties, profielschets door de gemeenteraad, gesprekken met de kandidaten door de Commissaris der Koningin (CdK), de CdK stuurt een aantal kandidaten door naar een vertrouwenscommissie uit de raad, deze geeft een gemotiveerd advies aan de CdK, de CdK geeft een gemotiveerd advies aan de minister, gesprek van de minister met de kandidaat, de minister draagt deze ter benoeming voor bij de koningin. Bij grote gemeenten komt ook het kabinet er nog aan te pas. De koningin benoemt. Sinds 1 augustus 2001 is de gemeen-

teraad daarenboven verplicht om de eerste twee kandidaten op de aanbeveling voor de CdK openbaar te maken en mag de raad de bevolking vragen via een referendum uit de genoemde kandidaten te 'kiezen', d.w.z. de raad een (vrijblijvende?) aanbeveling te doen. Van deze laatste mogelijkheid wordt weinig gebruikgemaakt. In de meeste gevallen wijkt de CdK en/of de minister niet af van het door de raad gegeven advies. Het was de bedoeling van het kabinet-Balkenende om de laatste veranderingen – de openbare aanbeveling en het burgemeestersreferendum - met spoed weer ongedaan te maken. Wat mij betreft een goed beleidsvoornemen. Want de bevolking laten kiezen uit twee geselecteerde kandidaten, die noch een eigen program hebben noch middelen (geld noch macht!) om hun ideeën en wensen ten uitvoer te brengen, is vlees noch vis en kan men zelfs geen democratische fopspeen meer noemen. En wat die openbare aanbeveling betreft: de privacy van een sollicitant naar welke functie dan ook is beter gewaarborgd dan die van een burgemeesterkandidaat. Het blijkt ook niet te werken: het aantal sollicitanten is na 01-08-2001 duidelijk teruggelopen. Eigenlijk was niemand gelukkig met die 'democratisering'.

Democratisering

De zeer zorgvuldige en afgewogen benoemingsprocedure die er tot voor kort was, werd door velen als niet-democratisch bestempeld. De burgemeester zou namelijk niet democratisch gelegitimeerd zijn.

De niet uitgesproken gedachte daarachter is in feite die van de volkssoevereiniteit: alleen wat de bevolking rechtstreeks kiest, is democratisch gelegitimeerd. Die gedachte wijs ik af. De huidige procedure is via wetgeving op volstrekt democratische wijze tot stand gekomen en is daarom ook volstrekt legitiem. De door de Kroon benoemde burgemeester is daarmee ook volledig democratisch gelegitimeerd.

Principieel gezien zijn er overigens best andere vormen

van benoemen en/of kiezen mogelijk; daar gaat het nu niet om. De huidige methode van benoeming, afgezien van openbare aanbeveling en referendum, lijkt mij tot nu toe voor Nederland de beste, zorgvuldigste en meest democratische manier.

Benoeming door de Kroon bevordert volgens wijlen minister Dales dat “de burgemeester zich in zijn functioneren bewust is van het onafhankelijk boven de partijen staande karakter van zijn ambt”.

Nadelen gekozen burgemeester

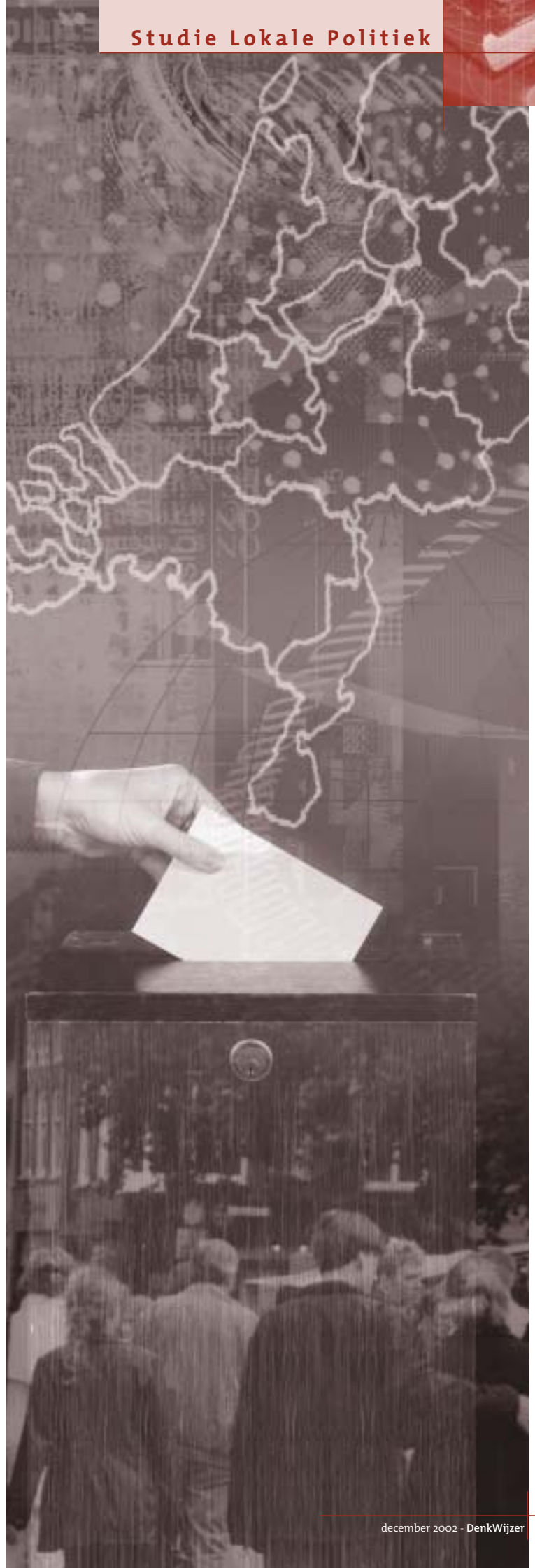
Het is wellicht wel eens aardig om uit het rapport van de commissie-Biesheuvel (1984!) te citeren. In dat rapport wordt een groot aantal stellingen weergegeven over de nadelen van de gekozen burgemeester (een aantal geef ik bondig en daardoor misschien wat stellig geformuleerd weer):

- De burgemeester zal voor alles partijman zijn. Het programma, de ideeën van de partij van wier gunst hij afhankelijk is, zullen zwaarder wegen dan de niet-partijgebonden algemene belangen van de plaatselijke gemeenschap.
- Hij zal zijn deskundigheid en inzet vooral ten dienste stellen van dat deel van de burgerij van wie hij voor herverkiezing verantwoordelijk is.
- Er is geen enkele waarborg dat een deskundig bestuurder wordt gekozen.
- De invloed van het ambtelijk apparaat wordt steeds groter; meer bureaucratie is het gevolg.
- Groot gevaar dat er geen (in kleine gemeenten) of te weinig geschikte kandidaten beschikbaar zijn.
- Kan de handhaving van de openbare orde nog wel aan de burgemeester worden toevertrouwd?
- De continuïteit van bestuur kan in gevaar komen door de voortdurende wisseling van burgemeesters en wethouders.
- Conflicten tussen burgemeester en raad zijn moeilijker oplosbaar.
- De centrale overheid zal bij volledige afwezigheid van invloed op de aanwijzing van burgemeesters, zeker ook gezien de voorgaande punten, eerder geneigd zijn tot centralisatie dan tot decentralisatie. Het toezicht op de gemeente zal zeker verhoogd worden. Uiteindelijk krijgt de gemeente minder taken en bevoegdheden.

Deze ‘historische’ argumenten zijn m.i. ook nu nog geldig, ondanks het feit dat het dualisme zijn intrede heeft gedaan.

Overigens is de lijn waarin het denken zich in de loop der tijd ontwikkelt, wel helder:

De commissie-Biesheuvel zag geen overwegende argumenten om het bestaande stelsel te wijzigen. Een decennium later wilde de commissie-Van Thijn een door de

gemeenteraad gekozen burgemeester plus duaal stelsel (Remkes, als lid van die commissie, wil óf de situatie zo houden óf een rechtstreeks door de bevolking gekozen burgemeester!). De commissie-Elzinga kiest voor een gedifferentieerd stelsel: een door de bevolking gekozen burgemeester in de vier grote steden; in gemeenten boven de 50.000 inwoners mag de gemeenteraad kiezen tussen rechtstreekse verkiezing of de bestaande situatie; en in de kleinere gemeenten bestaande situatie behouden met enkelvoudige aanbeveling.

De door de Kroon benoemde burgemeester is volledig democratisch gelegitimeerd.

Veel onduidelijkheden

Rechtstreekse verkiezing van de burgemeester vereist een totaal ander kiessysteem en een ander systeem van besturen. Een dergelijke wijziging zal ook gevolgen hebben voor de positie van de gemeenten zelf. Deze stelling zal ik – zeker niet uitputtend - toelichten aan de hand van een aantal problemen en aandachtsvelden die zich voordoen.

De burgemeester is gekozen door de bevolking, evenals de raad. Wie heeft of krijgt nu welke bevoegdheden? Beide zijn 'democratisch gelegitimeerd'.

In ons huidige bestel zou de burgemeester m.i. dan ook alle bevoegdheden moeten krijgen die nu het college heeft of nog moet krijgen bij de op stapel staande wetgeving. Wat dat betreft kan e.e.a. mooi in een duaal stelsel gerealiseerd worden. De burgemeester is dan uitsluitend uitvoerend bestuursorgaan en de raad het wetgevend en controlerend kaderstellend bestuursorgaan. Vanzelfsprekend kiest de burgemeester dan ook zelf zijn wethouders. Hij is hun 'baas'. Er zijn immers maar twee bestuursorganen, maar wel twee heel belangrijke.

De vraag is: willen wij deze consequentie, zoveel macht bij één persoon? Past dat in onze bestuurscultuur?

Meer vragen dringen zich op: moet een dergelijke burgemeester wel het bevoegd gezag zijn op het gebied van openbare orde en veiligheid, politie en brandweer? En hoe zit het met het beheer van brandweer en politie? De gekozen burgemeester is immers min of meer afhankelijk van zijn kiezers; hij wil herkozen worden. Bovendien staat hij wellicht niet vrij ten opzichte van mogelijke giftengevers voor zijn verkiezingscampagne.

Het integriteitvraagstuk wordt zo wel een erg prangend onderwerp. Hoe lossen we dat op?

Wat te doen bij conflicten tussen raad en burgemeester? Kan de raad de burgemeester heenzenden of de burgemeester de raad? Beide zijn immers rechtstreeks gekozen en zo volledig democratisch gelegitimeerd, volgens elke interpretatie van dat begrip.

Bovenstaande vragen zijn de meer principiële vraagstukken. Daarnaast vraagt een aantal praktische kwesties om doordenking, zoals de lengte van de zittingsperiode, het moment van verkiezing (gelijktijdig met de raad), wat te doen bij noodzakelijke vervanging, het voorzitterschap van de raad, enz.

Naast alle andere al eerder genoemde zaken dus meer dan genoeg om ons op te bezinnen.

Vragen om een gekozen burgemeester is dus vragen om een totaal andere bestuursstructuur. "Een dergelijk dualistisch model is alleen denkbaar in geheel andere binnenlands-bestuurlijke verhoudingen dan die wij nu kennen. Het zou diep insnijden in de toe- en verdeling van de bevoegdheden en verantwoordelijkheden in de gedecentraliseerde eenheidsstaat en in de politieke cultuur die in ons land sterk geënt is op collegiaal, meerhoofdig bestuur," aldus het rapport-Elzinga.

Kortom, wij beginnen in ons land weer eens aan de verkeerde kant, wanneer we 'het volk' ter wille zijn met de gekozen burgemeester. De consequenties zijn niet doorzacht en zo zal straks lapmiddel op lapmiddel nodig zijn en het resultaat zal zijn een onherkenbare en oncontroleerbare bestuurlijke brij, met alle gevaren van dien.

Pas als taken en bevoegdheden van alle bestuursorganen vastliggen, is het moment daar om, als men dat wil, naar een gekozen burgemeester te gaan.

Vervolgens zal de praktijk worden, dat gelikte programma's, charismatische leiders, uiterlijke vorm en mooie presentaties bepalend worden voor wie er burgemeester wordt. Dat de kandidaat die over het meeste geld kan beschikken, de beste voorwaarden voor zichzelf kan creëren, is evenzeer duidelijk.

Het zal duidelijk zijn dat mijn voorkeur niet ligt bij een dergelijke personalistische bestuurscultuur. Waar dat toe kan leiden, hebben we bij de op- en ondergang van de LPF kunnen zien.

Positie burgemeester in huidig duaal bestel

a) Nieuwe bevoegdheden

Door de dualisering van het gemeentebestuur bij de laatste raadsverkiezingen is de positie van de burgemeester wat gewijzigd. Wat is het formele verschil? Ik geef eerst maar zijn nieuwe wettelijke bevoegdheden c.q. taken, zoals omschreven in art. 53a en 170 van de Gemeentewet.

Art. 53a:

- 1 De burgemeester bevordert de eenheid van het collegebeleid.
- 2 De burgemeester kan onderwerpen aan de agenda voor een vergadering van het college toevoegen.
- 3 De burgemeester kan ten aanzien van geagendeerde onderwerpen een eigen voorstel aan het college voorleggen.

Een prachtig artikel, maar de burgemeester blijft afhankelijk van de overige collegeleden. Willen zij b.v. een voorstel niet bespreken, dan is de burgemeester direct uitgesproken.

De mogelijkheid die dit artikel biedt, staat of valt dus met de verhoudingen in het college. Maar dat was in de oude situatie ook al zo. Feitelijk verandert er niets. De burgemeester heeft immers geen machtsmiddelen en zelfs al zou hij die hebben, dan baat dat niet bij verstoorde verhoudingen. Tenzij hij, zoals in de vorige paragraaf geschetst, de wethouders mag benoemen en ontslaan. Maar dan zitten we in een heel ander stelsel.

Rechtstreekse verkiezing van de burgemeester vereist een totaal ander kiessysteem en een ander systeem van besturen. Een dergelijke wijziging zal ook gevolgen hebben voor de positie van de gemeenten zelf.

Art. 170

- 1 De burgemeester ziet toe op:
 - a een tijdige voorbereiding, vaststelling en uitvoering van het gemeentelijk beleid en van de daaruit voortvloeiende besluiten, alsmede op een goede afstemming tussen degenen die bij de voorbereiding, vaststelling en uitvoering betrokken zijn;
 - b een goede samenwerking van de gemeente met andere gemeenten en andere overheden;
 - c de kwaliteit van procedures op het vlak van burgerparticipatie;
 - d een zorgvuldige behandeling van bezwaarschriften;
 - e een zorgvuldige behandeling van klachten door het gemeentebestuur.
- 2 De burgemeester brengt tegelijk met de in art. 197 bedoelde stukken een burgerjaarverslag uit, waarin hij in ieder geval rapporteert over:
 - a de kwaliteit van de gemeentelijke dienstverlening;
 - b zijn bevindingen over het eerste lid onder c;
- 3 De burgemeester bevordert overigens een goede behartiging van de gemeentelijke aangelegenheden.

De burgemeester als kwaliteitsbewaker en zijn zorgplicht komen in dit artikel aan de orde. Formeel geeft ook dit artikel de burgemeester een sterkere positie binnen het college, maar ook hier geldt weer: hem wordt geen instrument gegeven om dit waar te maken. Opnieuw geldt dat alles afhankelijk is van goede verhoudingen binnen het college en van goed collegiaal bestuur. De burgemeester neemt formeel wel een centrale positie in zowel in de raad als in het college, maar hoe een en ander uitpakt, verschilt van persoon tot persoon en van gemeente tot gemeente en wat dat betreft is er weinig verschil.

b) De spagaat

Ten slotte nog een punt waarover nogal zorg bestond: de spagaat waarin de burgemeester zich in het duale stelsel bevindt. De burgemeester moet als voorzitter van het college de collegebelangen behartigen en als voorzitter van de raad de raadsbelangen. Bij een raadsvergadering zou dat bv. tot problemen kunnen leiden, wanneer hij zich te veel als collegelid zou opstellen. Van alle collega's die ik gesproken heb, heeft tot nu toe niemand dat als een probleem ervaren. Het vereist wel rolvastheid in verband met de veranderde positie. Dat én raad én college vaak nog zoekende zijn naar hun taak en plaats of die onvoldoende weten, wordt wel vaak als een probleem ervaren. Maar dat is weer een ander hoofdstuk.

Cultuuromslag

Het gemeentelijk bestel was evenals het gehele bestuur in ons land steeds meer een in zichzelf gekeerde oligarchie van bestuurders en vertegenwoordigers. De veranderingen in het gemeentelijk bestuur zijn bedoeld om de burgers meer bij dat bestuur te betrekken. Of dat door het dualisme en/of een gekozen burgemeester zal gelukken, betwijfel ik ten zeerste. Daarvoor is een cultuuromslag nodig in het denken en doen van al dan niet gekozen bestuurders en van de burgers. Met formele regels alleen verander je geen cultuur. Het is de moeite waard als ChristenUnie-bestuurders ernaar te streven een voorbeeld te zijn van integriteit, toegankelijkheid, betrouwbaarheid en betrokkenheid. Die eigenschappen van gemeentebestuurders zullen, meer dan welke verandering in regels ook, ertoe kunnen bijdragen dat de burger meer vertrouwen krijgt in zijn overheid.

Redder, Heer en Koning

Door Klaas Quist,
vormingswerker en gebedscoördinator bij de ChristenUnie

'Indien gij dan met Christus opgewekt zijt (...) bedenk de dingen, die boven zijn, niet die op de aarde zijn.' Kolossenzen 3 : 1^a en 2^a

Onlangs sprak ik met een Afrikaanse christelijk leider, Tokunboh Adeyemo, die in Nederland was voor een korte conferentie. Hij sprak zijn zorgen uit over het christendom in Afrika. "Velen belijden dat Jezus hun Redder is", zo zei hij, "maar weinig laten zien dat Hij ook hun Heer en Koning is." Deze woorden hebben mij diep geraakt. Kan van de christenen in Europa gezegd worden, dat Jezus niet alleen Redder is, maar ook Heer en Koning? Is aan de ChristenUnie te zien dat Jezus Koning is. Of dichterbij, kan het aan mij worden gezien?

Is dit niet de grote uitdaging van ieder christen; iedere dag weer zout en licht zijn? Paulus geeft in de brief aan de Kolossenzen aan hoe dat moet en kan. De dingen bedenken die boven zijn! Daar is Christus. We moeten onze gedachten voortdurend afstemmen op Hem en laten vullen door Hem. Immers, Hij is Heer en Koning.

Politici die onrecht signaleren zullen - als het goed is! - er alles aan doen om dit onrecht te bestrijden. Niet zelden laten zij zich daarbij leiden door bestaande wetten. Als die geen duidelijkheid scheppen of het onrecht juist versterken, zullen zij moeten strijden voor veranderde of nieuwe wetgeving.

In ons werk stemmen we onze gedachten af op de taak die op ons ligt te wachten en we doen dat binnen de kaders die ons worden aangereikt door de wet. Voor ons christenen, politiek en maatschappelijk actief, is er de opdracht om ons leven zo in te richten, dat te zien is dat we een hogere Koning dienen. Christenen stemmen twee keer af, op onze taak en op onze God.

Daar komt ook meteen het probleem om de hoek kijken: onze zondige neiging om niet gericht te zijn op de Koning. Paulus heeft daar ook ervaring mee: "Want niet wat ik wens, het goede, doe ik, maar wat ik niet wens, het kwade, dat doe ik." (Rom. 7 : 19) Hij voelt zich een krijgsgevangene van deze zondige wetmatigheid die hij steeds weer bemerkt in zijn leven. Hij roept het uit: "Wie zal mij verlossen?" Het antwoord geeft hij zelf. "Gode zij dank door Jezus Christus, onze Here!"

We gaan naar verkiezingen toe. In campagnetijd spreekt vaak het getal. Alle partijen roepen kiezers op om op hen te stemmen. "Hoe meer stemmen, hoe meer zetels. Hoe meer zetels, hoe meer we voor u kunnen doen. Stem op ons!" Ook de ChristenUnie gaat op campagne. We gaan de komende weken onze uiterste best doen om de vele duizenden die hun stem op 15 mei gaven aan de ChristenUnie opnieuw op ons te laten stemmen. Ook zullen we proberen kiezers terug te winnen die op 15 mei niet op ons hebben gestemd en nieuwe kiezers aan te spreken. Immers, we willen met een zo sterk mogelijke vertegenwoordiging terugkomen. De vier zetels behouden, maar zetelwinst is ook mooi. Dat is een gezonde instelling voor een politieke partij.

Als we ons missie echter uit het oog verliezen, gaat het niet goed. Ook in campagnetijd moeten we de dingen bedenken die boven zijn, waar Christus is. Laat ons gebed dan altijd zijn: "Laat Uw koninkrijk komen Heer. Wil ons leren Uw wil te doen. Geef ons Uw kracht, door de Heilige Geest en leer ons bedenken wat boven is, waar U bent. Zodat U niet alleen onze Redder blijkt te zijn, maar metterdaad ook onze Heer en Koning."

Bedankt Tokunboh!

Samenleven in Gods wereld

Door Menno van Hulst, directeur van De Verre Naasten, Instituut voor Zending, Hulpverlening en Training van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt)

Ontwikkelingssamenwerking is geen 'hot item'. De ministerpost voor ontwikkelingssamenwerking is wisselgeld geworden bij de onderhandelingen voor de kabinetsformatie. Als de verhoudingen in het te vormen kabinet mooier liggen als er één ministerpost minder is, dan kan OS wel vervallen. Bovendien moet de hulpverlening vooral dienen om onze problemen (de toestroom van vluchtelingen) te verminderen, en onze export te verhogen.

Des te opvallender is het, dat er juist de laatste jaren een aantal publicaties zijn verschijnen van christelijke zijde over dit onderwerp. Menno Kamminga en Hans van der Lee beten het spits af. De eerste schrijver, die afkomstig is uit de oecumenische kring van de SOW kerken, schreef het boek 'Onderweg naar overvloed. Naar een oecumenische visie op ontwikkeling en ontwikkelingssamenwerking'.

Hans van der Lee geeft een 'bijbelse visie voor diaconaat onder armen in de Derde Wereld' in zijn boek 'Verkondig het Koninkrijk'.

Op de dag na 11 september 2001 werd het boek 'Als de olifanten vechten...' aangeboden aan de toenmalige minister Herfkens. De ondertitel van het boek luidt 'Denken over ontwikkelingssamenwerking vanuit christelijk perspectief'.

En onlangs kwam de ChristenUnie met haar studie 'Gedeelde wereld. Armoedebestrijding en christelijke politiek'. Dit keer niet aangeboden aan een minister, maar aan de staatssecretaris, mevr. Van Aardenne.

Ontwikkelingssamenwerking staat niet in de algemene belangstelling, maar het denken daarover vanuit christelijke hoek heeft in twee jaar vier studies opgeleverd in het Nederlandse taalgebied, die er mogen zijn. Dit opvallende feit vindt m.i. zijn oorzaak hierin, dat christenen hun agenda niet laten bepalen door het al dan niet 'hot' zijn van een onderwerp, maar door de bijbelse motivatie over ons bezig zijn in deze wereld. Deze wereld is niet van ons.

Nederland is in principe niet van de Nederlanders, Europa niet van de Europeanen. Dit is namelijk Gods wereld, waarin we samen mogen leven en samen mogen delen. De studie 'Gedeelde wereld' legt op grond hiervan terecht de lat heel hoog. Dit leidt tot het voorstellen van een aantal concrete maatregelen, die er niet om liegen. Ik noem er een paar:

- Twee miljard extra voor armoedebestrijding;
- Niet te hoge eisen stellen aan importproducten ter

voorkoming van nastreven van eigenbelang;

- Verbod op importheffingen en exportsubsidies;
- Terughoudendheid in non-tarifaire handelsbelemmeringen.

Ik hoop dat dit boekje tot discussie leidt in de ChristenUnie. Ik vermoed dat de handen snel op elkaar gaan voor een verhoging van het budget voor armoedebestrijding, maar als het over een verbod op importheffingen en exportsubsidies gaat, wordt de discussie al snel scherper. Hier komt bijvoorbeeld de zwaar gesubsidieerde landbouwsector in beeld. Wat vinden ChristenUnie landbouwers van een verdere sanering van 'hun' sector ten bate van armen in Afrika? Hoe belangrijk en hoe realistisch is een pleidooi voor een eigen voedselvoorziening nog? En zullen het werkelijk de arme boeren in het Zuiden zijn die gaan profiteren van het opheffen (of minimaal verminderen) van importbelemmeringen en het onder de kostprijs dumpen van onze landbouwoverschotten? Of gaan een paar machtige multinationale ondernemingen er met de winst vandoor? Of stoppen corrupte Afrikaanse regeringen alleen maar hun eigen zakken nog voller?

De discussie wordt helemaal actueel door de op stapel staande uitbreiding van de Europese Unie. Het huidige landbouwsubsidiebeleid is voor de vergrote Unie niet meer op te brengen.

Ik zie uit naar een discussie binnen de ChristenUnie over de omgang met Gods wereld op een evenwichtige manier. Een discussie waarin agrariërs, ontwikkelingswerkers, europarlementariërs, economen en wat mij betreft ethici en profeten mee moeten doen. Niet om in die discussie hun eigen belangen te vertegenwoordigen. Dat laten we over aan niet-christelijke politici. Maar omdat we - om het met een slogan van *De Verre Naasten* te zeggen - Samenleven in Gods Wereld.

Principieel en vooruitstrevend

Het bewogen politieke leven van Willem Aantjes

Door Benjamin Anker, medewerker Wetenschappelijk Instituut

*"De val van een Bergredenaar.
Het politieke leven van Willem Aantjes."*
Roelof Bouwman
Uitgeverij Boom • Amsterdam 2002
ISBN 9053527176
439 pagina's • prijs € 25,-

Het opmerkelijke levensverhaal van Willem Aantjes, in de jaren zeventig één van de meest invloedrijke en gerespecteerde politici van ons land, is bij de meeste mensen wel in grote lijnen bekend. De jongeman Aantjes uit de bevindelijk-gereformeerde kringen in de Alblasserwaard, die in de Tweede Wereldoorlog werd opgeroepen om als postbode in Duitsland te werken, in de zomer van 1944 kans zag terug naar Nederland te komen door zich aan te melden voor de (niet-militaire) Germaanse SS en het vervolgens verstandig achtte die twee letters zo'n dertig jaar te verzwijgen. Tot RIOD-directeur Loe de Jong met een gebrekkig en gedeeltelijk onjuist rapport Aantjes politieke carrière, die zich op dat moment op het hoogtepunt bevond, om zeep hielp.

Dit voorjaar verscheen een boek van de historicus en freelance journalist Roelof Bouwman waarin Aantjes' oorlogsperiode, zijn opkomst binnen de ARP en zijn uiteindelijke val in 1978 op zeer onderhoudende wijze worden beschreven. In het boek zijn niet zozeer 'nieuwe' conclusies gepresenteerd. Het feitelijke beeld komt overeen met de rapportage die in 1979 door de Commissie van Drie werd gepresenteerd ter correctie van Loe de Jong's bevindingen. Wat aan dit boek echter een duidelijke meerwaarde geeft ten opzichte van eerdere verslagen, is de informatie uit het persoonlijk archief van Aantjes en diens persoonlijke toelichting op de gebeurtenissen.

Respect en wantrouwen

De lezer wordt meegevoerd langs het Bleskensgraaf van de jaren dertig, Aantjes' verblijf in het Duitse Mecklenburg, zijn gevangenschap in

Drenthe, maar ook zijn studie rechten in Utrecht na de oorlog en zijn ontwikkeling binnen de ARP. In de periode kort na de oorlog werd de jonge Wim verscheidene malen ondervraagd over zijn exacte wandel in de oorlogsjaren, waarbij hij keer op keer aangaf dat hij zich, om uit Duitsland weg te kunnen en in Nederland vervolgens te vluchten, had aangemeld voor 'politiediensten'. De letters 'SS' besloot hij, niet geheel onbegrijpelijk, maar te vermijden. De onvolledigheid van Aantjes' verklaring kwam daarbij niet aan het licht. Toch waren er de twee decennia daarna aanhoudende geruchten over zijn oorlogsverleden. Hierbij speelt met name de figuur van Henk Dolk, oud schoolgenoot van Aantjes (en echtgenoot van de legendarische alt Aafje Heynis) een rol. Met zijn broer Gerard heeft deze Amsterdamse advocaat op verschillende momenten politici benaderd met de mededeling dat er met Aantjes 'iets mis was'. Meerdere journalisten en Kamerleden hadden daar kennis van genomen, maar voor zover er navraag werd gedaan, stelden de verklaringen van Aantjes hen gerust.

De vraag die zich al snel opdringt, is hoe het kan dat er in de periode tot 1978 nooit iemand bij Aantjes echt heeft doorgevraagd naar zijn ontsnappingsroute vanuit Duitsland. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat Aantjes algemeen gerespecteerd was en voor onkreukbaar doorging. Ook door de linkse media en politici werd hij bewonderd. Medio jaren zeventig had hij onder progressieven veel goodwill gekweekt door zijn inspanningen voor de totstandkoming van het eerste kabinet-Den Uyl, zijn sociaal bewogen rede op het partijcongres van het CDA in 1975 en zijn

kritische opstelling ten opzichte van de neutronenbom. Aantjes had het zelfs aangedurfd het Nederlandse lidmaatschap van de NAVO te heroverwegen als de Amerikaanse plannen voor dit vernietigingswapen zouden worden doorgevoerd.

Van conservatief naar vooruitstrevend

Hoewel met name de beschrijving van de oorlogsperiode leest als een roman, is voor de meer politieke beschouwer het gedeelte over Aantjes' carrière binnen de ARP minstens zo interessant. Waar de hoofdpersoon van deze biografie aan het begin van zijn politieke carrière bekend stond als conservatief, ontwikkelde hij zich tot het sociale geweten van de ARP. Helaas wordt in het boek niet echt duidelijk hoe deze ontwikkeling in de persoonlijke visie op politiek te verklaren is. Bouwman gaat ook niet nader in op een daaraan gerelateerde ontwikkeling, namelijk Aantjes' bewondering voor de Duitse linkse theologe Dorothee Sölle (1929). In haar werk wees ze consequent op het 'bijzondere' van het Evangelie, maar keerde (en keert) ze zich ook fel tegen het beeld van de almachtige God die uiteindelijk alles zelf bestiert. De mens en de praktische toepassing van het Evangelie in de samenleving staan in haar opvattingen centraal, waardoor haar werk een sterke sociale en politieke component heeft. Hoewel Aantjes zich terdege bewust was van haar omstrede reputatie binnen ARP en CHU, citeerde hij een gedicht van haar hand tijdens zijn 'Bergrede' op het partijcongres van het CDA in 1975. Hij zette zijn visie op de kern van christelijke politiek uiteen, ontleend aan Matteüs 25: het voeden en laven van hongerigen en dorstigen, het kleden van naakten, het onderdak bieden aan vreemdelingen en het omzien naar zieken en gevangenen. Hij constateert in zijn rede echter ook dat 2000 jaar christen-

dom al die noden helemaal niet heeft opgelost, en concludeert:

'Geen plaats voor christelijke politiek? De wereld hunkert naar christelijke politiek! Een politiek, die spreekt voor wie geen stem hebben; die handelt voor wie geen handen hebben; die een weg baant voor wie geen voeten hebben; die helpt wie geen helper hebben.'

De zaal luisterde ademloos: de reputatie van Aantjes leek op zijn hoogtepunt.

De grondslagdiscussie

Toch had Aantjes niet de doorslaggevende stem in het CDA-in-oprichting. Het samengaan van KVP, ARP en CHU was bepaald niet zonder spanningen verlopen, ondermeer door het grote twistpunt tussen met name ARP en KVP, dat juist de verwijzing naar Bijbelse beginselen betrof. Aantjes pleitte, ook in zijn rede, voor een zeer centrale plaats van het Evangelie bij de politieke standpuntbepaling, maar veel KVP-ers vonden Aantjes' benadering op z'n minst naïef. Zijn 'pauzachtig' optreden zette bij hen zelfs kwaad bloed. Maar ook binnen de ARP was er geen eensgezindheid en werd zijn optreden als drammerig ervaren. De grondslagdiscussie isoleerde Aantjes meer en meer, tot het punt dat hij zelfs overwoog uit de politiek te stappen:

'Bij die open brief werd mij voor het eerst duidelijk dat het CDA niet de partij zou worden die ik voor ogen had (...) Bovendien, voor mijn gevoel was de mogelijkheid om de ARP desnoods uit het fusieproces te trekken, op dat moment definitief verkeken. Als ik de hele partij mee had kunnen krijgen, had ik dat risico wel durven lopen. Dan waren we gewoon als Evangelische Volkspartij verder gegaan (...) Dan had ik de ARP willen omvormen tot een sociaal-christelijke partij en ook ruimte willen maken

voor katholieken – daar zou ik de naam van de ARP graag voor hebben aangepast.'

Zoals bekend verlieten noch Aantjes noch de ARP op dat moment het CDA. Sterker nog: de voormalig postbode in Bleskensgraaf en Mecklenburg zou voor zijn val in 1978 nog een jaar fractievoorzitter van de christen-democraten zijn.

Het is echter fascinerend te lezen hoe in 1975 de interne verdeeldheid over de vraag of het CDA een 'open' partij zou worden, de zaak beslechtte. Uiteindelijk zou de formulering van KVP-voorzitter Vergeer (Evangelie is richtsnoer van het politieke handelen van het CDA) het halen op hetzelfde partijcongres waar Aantjes zijn beroemde rede had uitgesproken. Dit was het gevolg van een wat hooghartige afwijzing door Aantjes van een CHU-amendement, waarop die partij besloot de KVP te steunen als wraakactie. Ironisch genoeg zorgde de standvastige houding van Aantjes als het ging om de beginselen van het CDA er juist voor, dat de weg vrij werd gemaakt voor een 'open' partij.

Ambivalent

Al met al komt de persoon Willem Aantjes niet eenduidig uit de biografie naar voren. Enerzijds lijkt hij het slachtoffer van de ietwat simplistische benadering van de Tweede Wereldoorlog in de jaren zestig en zeventig, anderzijds blijven er vragen omtrent zijn eigen houding na de oorlog. Wat in de beschrijving van Bouwman wel duidelijk wordt, is Aantjes' persoonlijke neiging om hoog spel te spelen als de speelruimte klein is. Die neiging zagen we zowel bij de perikelen rond zijn eigen oorlogsverleden als bij zijn bevlogen rol in de totstandkoming van het CDA.

Een prachtige biografie van een fascinerend politicus.

Volgt Verbrugh na!

Door George Harinck, historicus, wetenschappelijk medewerker bij het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (VU Amsterdam)

Tot in zijn laatste publicatie laat dr. A.J. Verbrugh zien, hoezeer het een verrijking is geweest dat hij met zijn liberale afkomst een positie heeft bekleed in het gereformeerde leven. Want welke gereformeerde van huis uit schrijft er nu een autobiografie? Ik zie de recensies in kerkelijke bladen al voor me: 'Interessant, maar wel wat veel uitgeweid over zijn eigen persoon'; of: 'Zijn al die kleine voorvallen nu werkelijk van belang om opgetekend te worden?'

Ik ben de omgekeerde mening toegedaan. In de zogenaamde trivialiteiten ontmoet ik de sfeer van destijds, in zijn persoonlijke impressies kom ik op het spoor hoe bepaalde gebeurtenissen beleefd werden. Ik heet dit boek dan ook hartelijk welkom, ook al staan er naar mijn smaak nog teveel theoretische beschouwingen in en heeft Verbrugh nog te vaak gedacht wat hij ergens schrijft: laat ik de sfeer en de verwijten van deze vergadering maar laten, waar ze zich destijds bevonden: achter gesloten deuren.

Vreemdeling in Jeruzalem

Verbrugh is niet opgegroeid in de gereformeerde wereld, maar heeft zich er toe bekeerd. Dat had het voordeel dat hij er een eigen kijk op had, die bepaald is door het gemis dat hij in zijn jeugd heeft ervaren. Het had het nadeel dat hij sommige zaken laat of nooit heeft begrepen. Vermakelijk is zijn onbekommerde optreden in de beginjaren van het GPV temidden van menig dwaallicht. Al heel vroeg wordt hem te verstaan gegeven, dat hij te weinig 'gereformeerde lucht' bij zich had om leidinggevend in de politiek te zijn. Verbrugh verhaalt dat GPV-voorzitter Den Boefft (die niet wist wat politiek was) in 1956 meeliiep in een algemene demonstratie tegen de Russische inval in Hongarije. Dit werd afgekeurd door GPV-coryfee A. Zijlstra, kennelijk ook geen licht, en het leidde tot Den Boeffts vertrek. Verhalen met

een hoog Pa Pinkelman-gehalte. Verbrugh zag het met open mond aan. Hij ontdekte pas laat dat 'kerkelijke zendingsdrang' het GPV in de tang had en was 'verbijsterd' over de politieke effecten van kerkelijk getwist. Eerst naderhand onderkende hij, dat de spanningen in vrijgemaakte kring in de jaren 1956-1961 'niet gering' waren. Duidelijk een vreemdeling in Jeruzalem en het verbaast niet dat hij dientengevolge in zijn politieke carrière nogal eens op dood spoor stond. Ik las met pijn, dat er in vrijgemaakt Dordrecht anno 1981 voor hem geen kerkenraadslidmaatschap inzate: afkomst en zo.

De partij stond hem wel toe een politiek program te schrijven, en was ook nog bereid dat met een kerkelijke preambule als partijprogram te aanvaarden, maar je vraagt je bij het lezen soms af: hoorde Verbrugh wel in het GPV? Daarom is het jammer dat hij niet nadrukkelijker stil staat bij zijn keuze tegen de ARP en voor het GPV. Het afscheid van de ARP wordt niet gemotiveerd. Openhartig meldt hij dat zijn tweede, ditmaal gereformeerd geboren vrouw hem als 65-plusser veel van het gereformeerde leven waarin hij opereerde, duidelijk maakt, dat hem tijdens zijn werkzame leven was ontgaan. Zij was diaken geweest in een Gereformeerde Kerk, maar had dat alles opgegeven en werd in haar huwelijk met Verbrugh vrijgemaakt.

Eens nam zij op een GPV-vergadering op zaterdag snaaks het woord: 'Mag ik even iets zeggen, want morgen moet ik weer zwijgen.' Duidelijk geen vreemdeling in Jeruzalem.

Binnenkamergeschiedenis

Wat werd er overigens vergaderd in de gereformeerde politiek. Op de dag dat Verbrugh uit Noord-Holland naar Dordrecht verhuisde, was hij in vergadering. Dat ging allemaal nog net goed: het gezin moest het die dag zonder hem doen, maar toen hij 's middags in Dordrecht aankwam, reed de verhuswagen juist de straat in. Al die vergaderingen vormden wel een handicap voor de autobiograaf. Net zoals hij als GPV-bestuurder en politicus tamelijk loyaal was, wilde Verbrugh in zijn autobiografie niet teveel uit de school klappen. Opvallend is de opluchting, als hij in 1981 even van bestuurlijke verantwoordelijkheden is ontslagen. Binnen GPV-kringen was het gebruikelijk, dat het bestuur met één stem sprak. Alle tegenstellingen bleven binnenskamers (dat is vandaag in de ChristenUnie nog zo). Er is dus naast de officiële een echte, binnenkamergeschiedenis van het GPV, waar Verbrugh piëteitshalve veelal over zwijgt. Dat is jammer, want ik wil niet de officiële verklaringen voor het GPV-beleid weten, maar de echte redenen. In 1981 zet hij als vrij man met J. Douma en J.P. de Vries de aanval in op de GPV-hardliners, die zich

tegen elke lijstineenschuiving verzetten. De rebellen behaalden de winst en P. Jongeling noemde vervolgens - conform de officiële GPV-usance - het besluit pro lijstineenschuiving 'een voor ieder aanvaardbaar compromis'. En gij geleuft het?!

Visioen

Afgezien van zijn persoonlijke belevenissen gaat een groot deel van het boek over Verbrugh's politieke visie, die hij op zijn breedst heeft ontvouwd in *Universeel en Antirevolutionair*, waarvan hij realistisch betwijfelt of die boeken nog gelezen worden. Nee, meneer Verbrugh, dat lezen ze in de ChristenUnie niet meer. Niet omdat die partij niet principieel meer is, maar de trilogie was inderdaad te dik, de dunne boekjes van Rouvoet en Kuiper gaan er beter in vandaag. Maar er is meer aan de hand. In de eerste plaats kan men de vraag stellen of het bij Verbrugh zo centrale ideaal van een God publiekelijk erende overheid vandaag de harten van de ChristenUnie-mensen sneller doet kloppen. Hoe moet men zich dit ideaal voorstellen in een multiculturele samenleving, waarin het christendom een minderheid is, en waarin het spreken over Nederlands christelijke traditie nauwelijks weerklank meer vindt, ook niet onder christenen? Zou het niet beter zijn als burgers van een ander Koninkrijk om in plaats van de overheid christelijk op te tuigen (bijv. door middel van de gedachte als zou de overheid van voor de zondeval zijn) het politieke systeem ietwat te relativiseren. Democratisch functioneren impliceert ook het opschorten van je oordeel. De democratie heeft geen transcendente dimensie, zoals voor 1800 de monarchie die bezat; de belijdenis te regeren bij 'de gratie Gods' wortelt

niet meer in ons politiek systeem. Terecht heeft G.J. Schutte er ooit op gewezen dat een ambtsgebed waarin de naam van Christus niet wordt genoemd, ongewenst is. Verbrugh zegt dat hij geen 'prekende overheid' wil. Maar in deze niet-christelijke samenleving staat het noemen van Christus' naam gelijk aan preken. Verbrugh's 'derde visie' (naast de theocratische staatsvisie van de SGP en de neutrale van het CDA) heeft mijn sympathie vanwege haar oogmerk, maar ik vrees dat zij niet of nauwelijks kan worden verbonden met de dagelijkse politieke werkelijkheid.

A.Th. van Deursen zei in het nieuwe blad *Volzin* dat calvinisten de cultuur van welke eeuw ook nooit tot maatstaf hebben genomen. Maar hier spreekt zijn afkeer van onze cultuur mijns inziens te sterk. Calvinisten kenmerkten zich juist door met hun context te rekenen: zij geloofden en geloven *hier en nu*. Aardser christenen ken ik niet. En dat is tegelijk wat mij voor dit boek van Verbrugh inneemt: het is een aards, menselijk boek van een politicus met een visioen. Over het visioen kunnen we twisten, maar dit boek laat zien, dat een mens meer is dan zijn visioen.

Navolging

Geschiedenis bestaat niet uit idealen, maar uit mensen. Dat zijn we ons niet steeds even sterk bewust en daarom kunnen we nog wel een paar autobiografieën gebruiken: J. Douma, Meindert Leerling, J. Kamphuis, Kars Veling en wie niet al: volgt Verbrugh na!

Dr. A.J. Verbrugh,
'Jong zijn en oud worden'
Amsterdam 2002 • 328 pag.
ISBN 90-5881-084-4 • prijs € 27,50

Inhoudsopgave

Democratie vanwege de zondeval	
<i>De Aftrap door J.P. de Vries</i>	2
Dienstverlener, belangenbehartiger of leider?	
Vakbonden en andere maatschappelijke organisaties	
<i>ThemaInterview met Jan Westert en Jan Peter v.d. Toren</i>	4
Politiek navelstaren	
ChristenUnie, Haagse stolp en eigen verantwoordelijkheid van de samenleving	
<i>ThemaStudie door Cors Visser</i>	8
De moord op de politiek	
Christelijke politiek na 6 mei 2002	
<i>ThemaStudie door Roel Kuiper</i>	12
Een miljardenbedrijf in de overgang	
De uitvoering van de sociale zekerheid	
<i>ThemaStudie door Pieter Fluit</i>	16
Inloophuis Domino	
<i>Lokaliteiten door Corine Dijkstra</i>	20
U doet toch zeker mee?!	
<i>Column DenkKader door Joop Alsema</i>	21
De gekozen burgemeester in een duaal landschap	
<i>Studie lokale overheid door burgemeester Henk Visser</i>	22
Redder, Heer en Koning	
<i>WoordWijzer door Klaas Quist</i>	26
Samenleven in Gods wereld	
<i>Column Accent door Menno van Hulst (De Verre Naasten)</i>	27
Principieel en vooruitstrevend	
Het bewogen politieke leven van Willem Aantjes	
<i>BoekenWijzer door Benjamin Anker</i>	28
Volgt Verbrugh na!	
Autobiografie van een GPV-er	
<i>BoekenWijzer door George Harinck</i>	30

